

УДК 94 : 353.5–051 : 347.676 (438–12) “17” Ян Тарло

ВИКОНАННЯ ОСТАННЬОЇ ВОЛІ САНДОМИРСЬКОГО ВОЄВОДИ ЯНА ТАРЛА (1750 р.): ХРОНОЛОГІЯ ПОДІЙ

Оксана ВІННИЧЕНКО

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра історичного краєзнавства
вул. Університетська 1, Львів 79000, Україна

Ян Тарло (1684–1750) належав до числа найвпливовіших і найзаможніших магнатів Речі Посполитої першої половини XVIII ст. На момент смерті він володів кількома містами й понад ста селами, був сандомирським воєводою і генеральним подільським старостою, генерал-лейтенантом коронних військ і шефом-комендантом ланового регіменту. Належав до числа політичних опонентів короля Августа III, був одним з найактивніших прибічників Станіслава Лещинського. Перебував у родинних стосунках з магнатськими родами Любомирських, Мнішків, Цетнерів, Шембеків, Потоцьких, Вельопольських-Мишковських та інших. Помер Я. Тарло 5 січня 1750 р., цього ж дня уклавши заповіт. Будучи бездітним, він мав право вільно розпоряджатися своїм майном. Виконання його заповіту тривало більше півроку і здійснювалося в два етапи: на підготовчому (січень–червень) було встановлено розміри спадку, а на завершальному (липень–серпень) – визначено спосіб його поділу й окреслено коло спадкоємців. Розподіл спадщини Я. Тарла відбувався полюбовно: усе його рухоме та нерухоме майно, готівку, борги і видатки основні спадкоємці поділили на три рівні спадкові частки (схеми). Загалом остання воля сандомирського воєводи була виконана, оскільки відповідала побажанням та інтересам його заможних і впливових спадкоємців. Реконструкція виконання його тестаменту унаочнює практичну реалізацію спадкового права і звичаїв у магнатському середовищі Речі Посполитої XVIII ст.

Ключові слова: Річ Посполита першої половини XVIII ст., магнатерія, заповіт, спадок, рухоме і нерухоме майно, спадкоємці, спадкове право.

Нерідко трапляється так, що людина – впливова й видатна в очах тих, хто її оточує, непересічна особистість, пам'ять про яку, здавалось би, приречена на довге існування, – вже через кількадесят (а часами і через кілька) років після смерті відходить у забуття. Іноді ж історія за посередництвом науковця, котрий досліджує минуле, дає шанс стати історичними постатями звичайним людям, навіть незначним з огляду на їх участь у тодішньому житті і мізерним з точки зору сучасників (як, приміром, злочинцям чи просто посередностям, які через свою нерозважливість кілька разів опинилися в суді). Об'єктивно такий стан речей обумовлює наявність / відсутність документальних джерел, а у випадку кожної конкретної особистості – стан збереженості її персонального архіву, тобто цілісного комплексу джерельних матеріалів особистого походження. Щоправда

існування чималого приватного архіву, який зберігся до нашого часу, ще не означає, що його творець dokonче заслуговує на увагу історика – це лише об'єктивна данність і чималий елемент випадковості. Але дуже часто у тому, що власний архів тієї чи іншої, визначної для свого часу постаті після її смерті чекає розпорошення, зникнення або загибель, а сама особистість виявляється забутою, вирішальним чинником стає її бездітність чи відсутність прямих спадкоємців. Тоді, закономірно, основними джерелами, які залишаються від людини, стають документи, що стосуються розподілу її спадщини – лише однієї сторінки її життя, точніше часу *post factum* її існування.

Сказане у повній мірі стосується сandomирського воєводи Яна Тарла, який відігравав чільну роль в історії Речі Посполитої першої половини XVIII ст. і, в тому числі, в публічному, суспільному й господарському житті українських земель. Після нього не збереглося особистого архіву, проте відклався доволі повний комплекс документів, який стосується його смерті та розподілу його спадку. Комплекс цінний тим, що дає можливість не лише представити майновий і соціальний статус представника магнатерії XVIII ст., але й дозволяє детально реконструювати – в хронологічній послідовності – процес виконання останньої волі в середовищі цієї особливої групи ранньомодерного суспільства.

Початковий етап розподілу спадщини:

збір інформації, підготовка до розподілу і поділ рухомого майна

Сandomирський воєвода Ян Тарло помер у ніч з 4 на 5 січня 1750 р.¹, відтак у дію вступив його останній заповіт, датований тим же 5 січня². Найпершою чинністю, яка наступала після кончини будь-якої людини, було оповіщення про це її родичів, друзів і знайомих. Водночас організатори й розпорядники похорону мусили повідомити про його дату, тому мали якнайшвидше визначити точний час поховання тіла, щоб запрошеним залишився час на дорогу³. Можна припустити, що на момент смерті Я. Тарла серед присутніх не було його кровних родичів, оскільки свідками заповіту стали сторонні особи⁴. Очевидно повідомленням про смерть сandomирського воєводи займалася його остання дружина Зоф'я Красінська, основним же її обов'язком на той момент стала організація поховання тіла чоловіка. Процес підготовки до похорону тривав рівно один місяць: тіло Я. Тарла було захоронене в Ополі Любельському 4–5 лютого 1750 р.⁵

¹ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові), ф. 181 (Лянцкоронські), оп. 2, спр. 2756, арк. 1.

² Винниченко О. Заповіт сandomирського воєводи Яна Тарла (1750 р.) // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 2009. Вип. 44. С. 385–415.

³ Czaplinski W., Długosz J. Życie codzienne magnaterii polskiej w XVII wieku. Warszawa, 1976. S. 216.

⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2724, арк. 7, 18; Винниченко О. Заповіт сandomирського воєводи Яна Тарла... С. 396–397, 412.

⁵ Genealogia. Tablice / Opracował Włodzimierz Dworzaczek. Warszawa, 1959. Tab. 132; Urzędnicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku. Spisy / Opracowali Krzysztof Chłapowski i Alicja

Похорон серця відбувся 14 травня того ж року у варшавському костелі отців піарів⁶. Докладних відомостей про поховання тіла Я. Тарла не маємо, відомо лише, що під час похорону прощальну промову у перший день виголосив його племінник Антоній Бенедикт Любомирський⁷, а казання на другий день урочистостей – проповідник люблінської єзуїтської колегії Войцех Алоїзи Забелський⁸. Проте із впевненістю можемо сказати, що остання воля покійного була порушена, оскільки в заповіті сандомирський воєвода не давав розпоряджень стосовно поховання свого серця окремо від тіла. Можна також припустити, що не було виконане й бажання Я. Тарла, яке полягало у скромному проведенні похоронного обряду. Відомо, що доволі значна сума (199 065 злотих 25 грошів) була витрачена на помин душі (*pro suffragiis animae*), поховання тіла й оплату двору: очевидно основну частину цих грошей використано саме на організацію похорону⁹.

Одночасно з виконанням розпоряджень покійного, що стосувалися його душі й тіла, відбувалася підготовка до реалізації його майнових диспозицій. (У магнатському середовищі частими були випадки, коли між спадкоємцями ще

Falniowska-Gradowska. Kórnik, 1993. S. 126. Однією з причин такої тривалої підготовки до поховання тіла було пишне прибирання костелу, в якому мав відбуватися похорон: стіни храму зазвичай оббивали жалобними тканинами, розвішували ікони і щити з цитатами зі Святого Писання (*Czapliński W., Długosz J. Życie codzienne magnaterii polskiej... S. 217*).

⁶ На похороні серця Я. Тарла 14 травня у Варшаві проповідь виголошував піар Самуель Висоцький: він говорив про військові заслуги сандомирського воєводи, його участь у Дзіковській конфедерації та стосунки з Августом III, наголошував на великій прихильності померлого до ордену піарів (*Estreicher K. Bibliografia polska. Kraków, 1939. T. XXXIII. S. 471*). Надгробок серця Я. Тарла (з білого мармура), авторства Яна Єжи Плерша, залишався у варшавському костелі піарів до 1834 р., коли його було демонтовано, а в 1864 р. встановлено в єзуїтському костелі. Останній у 1944 р. зазнав значних руйнувань, від надгробка вціліли лише фрагменти (*Górska M. Polonia – Respublica – Patria. Personifikacja Polski w sztuce XVI–XVIII wieku. Wrocław, 2005. S. 301–303, 484–486*).

⁷ Вийшла друком під назвою “Mowa Jaśnie Oświeconego Xiążęcia Jegomości starosty kazimierskiego na pogrzebie J. W. Jegomości Pana Tarła Woiewody Sandomirskiego miana dnia 4 Lutego r. 1750 w Opolu” (*Estreicher K. Bibliografia polska. 1906. T. XXI. S. 456*).

⁸ Проповідь опублікована в люблінській єзуїтській друкарні: *Zabielski W. A. Pomiar wysokich zasług z cienia smiertelnego y tego, co w żyjącym Religia, Oycyzna, Familia, y skolligacone Domy miały, z tego, co w umarłym straciły, W dzien drugi Pogrzebu Jaśnie Wielmożnego Jmci Pana Jana Hrabi na Tęczynie, y Szczekarzowicach Tarła Woiewody Sandomirskiego, Generała Ziem Podolskich, Kamienieckiego, Latyczewskiego, Sokalskiego, Medyckiego, Jaśielskiego etc. Starosty, Rotmistrza Pancernerney Chorągwi, y Generała Lieutnanta Woysk J. K. M. y Rzeczypospolitey, Kawalera Orderu Orła Białego, Załosnym Kazaniem w Kościele Opolskim, W. W. Ichmosciow XX. Scholarum Piarum, Uczyniony Dnia 5 Lutego Roku 1750. Lublin, 1750. Аналіз проповіді див.: *Gombin K. O sztuce w kazaniach pogrzebowych Wojciecha Zabielskiego – panegirysty Jana Tarły // Dzieje i kultura Opola Lubelskiego i okolic. Materiały z sesji naukowej, Opole Lubelskie, 13 października 2006 roku. Lublin; Opole Lubelskie, 2006. S. 21–31*.*

⁹ ЦДДА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2727, арк. 126 зв. Організація магнатського похорону за різними підрахунками могло коштувати від однієї до кількадесят тисяч злотих. Наприклад, похорон Альбрехта Станіслава Радзівілла обійшовся приблизно в 100 тисяч злотих, а похорон Катажини Замойської – 1 500 злотих (*Czapliński W., Długosz J. Życie codzienne magnaterii polskiej... S. 218–219*).

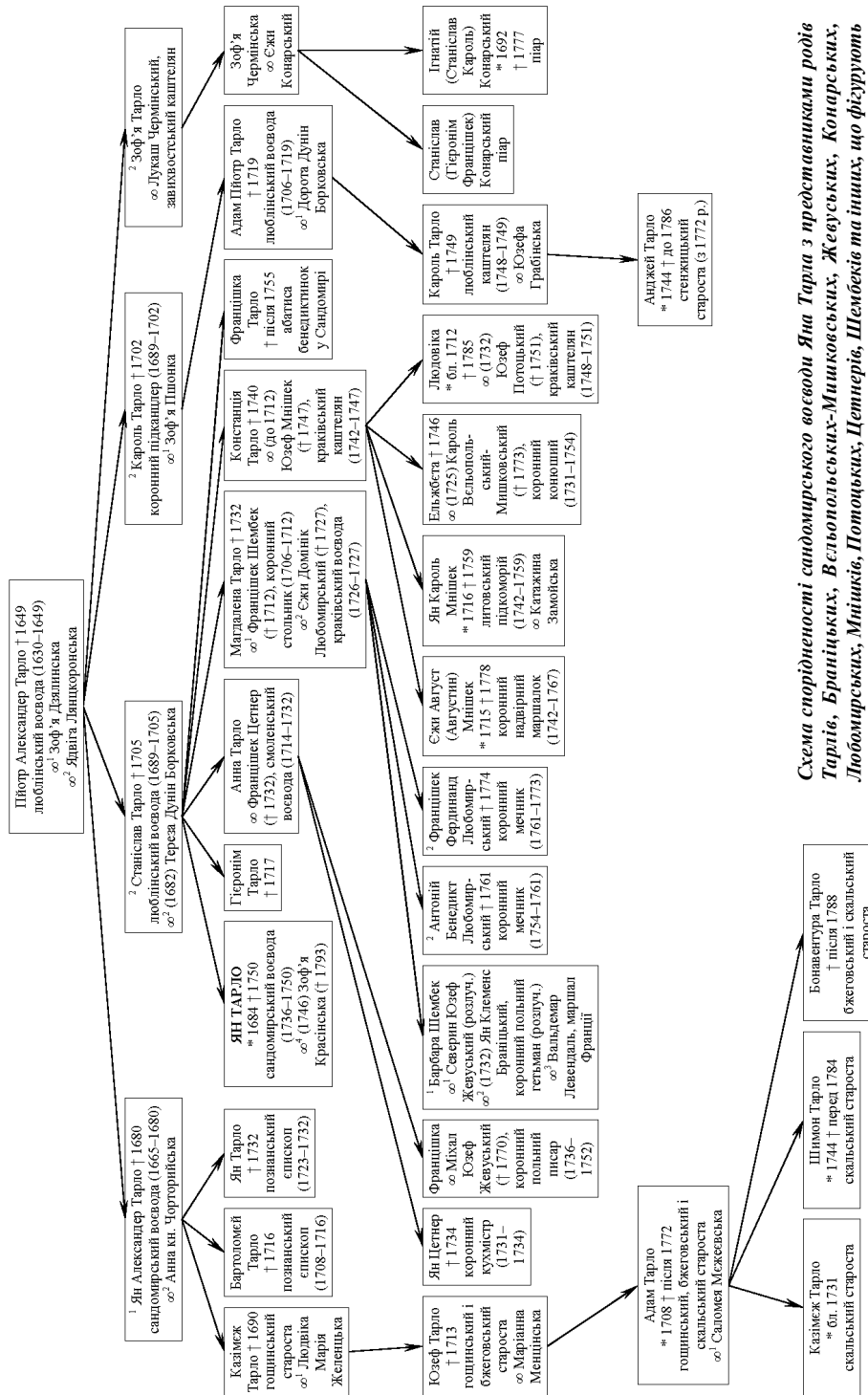

Схема спорідненості сандомірського воєводи Яна Тарла з представниками родів Тарлів, Браціцьких, Вєдпольських-Мішківських, Жевуських, Конарських, Любомірських, Мінішків, Потоньких, Цетнерів, Шембеків та інших, що фігурують у його заповіті, брали участь у розподілі його спадку або претендували на нього

ВИКОНАННЯ ОСТАННЬОЇ ВОЛІ САНДОМИРСЬКОГО ВОЄВОДИ ЯНА ТАРЛА

до похорону розпочиналися запеклі суперечки стосовно належних їм частин спадку¹⁰.) До кінця *січня* 1750 р. чітко окреслилося коло осіб, які взяли активну участь у впорядкуванні майнових справ Я. Тарла та розподілі його спадщини. Серед них були діти і зяті його покійних сестер (див. *схему*)¹¹ – Францішка і Міхал Жевуські, Антоній і Францішек Любомирські, Барбара з Шембеків Левендаль, Ян і Єжи Август Мнішки, Людовіка і Юзеф Потоцькі, Ельжбета і Кароль Вельопольські-Мишковські¹², а також вдова покійного воєводи З. Красінська. Невідомо як склалися стосунки між тарлівськими спадкоємцями в перші тижні після його смерті: в офіційно укладених між ними впродовж січня угодах таких відомостей немає. В окремих актах з цього часу кожен зі спадкоємців виступає як окрема сторона¹³. Проте в більшості зі січневих угод серед спадкоємців чітко виокремлюються дві сторони: вдова і племінники Я. Тарла¹⁴. Виходячи зі змісту відомих документів можна припускати, що стосунки між спадкоємцями швидше за все були дружніми (або, принаймні, конструктивними), а спірні питання вирішувалися полюбовно¹⁵.

Перед тим, як приступити до остаточного поділу залишеного Я. Тарлом рухомого і нерухомого майна, спадкоємці потребували докладних відомостей про його наявність, кількість і місцезнаходження. Оскільки в заповіті цього не було зазначено, спадкоємцям довелося ознайомитися з майною документацією,

¹⁰ *Czapliński W., Długosz J. Życie codzienne magnaterii polskiej...* S. 221.

¹¹ Докладніше про сестер, племінників і племінниць Я. Тарла та інших його кровних родичів див.: *Вінниченко О. Заповіт сандомирського воєводи Яна Тарла...* С. 393–395.

¹² Даний висновок ґрунтується на аналізі підписів, якими завірені документи, укладені спадкоємцями Я. Тарла впродовж січня 1750 р. (ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2727, арк. 20–20 зв.; спр. 2731, арк. 5–6; спр. 2756, арк. 1–4 та інші).

¹³ Наприклад, у компланації від 24 січня 1750 р. спадкоємні сторони представлені в наступний спосіб: “Між ясновельможними панею, сандомирською воєводиною покійного Яна Тарла [...] дружиною, а тепер вдовою Зоф’єю з Красінських Тарло, з однієї сторони, з панею польною писаревою Францішкою Жевуською разом з чоловіком коронним польним писарем Міхалом на Роздолі Жевуським – з другої; ясновельможними Антонієм казімежським, Францішком ольштинським старостами на Вісьнічу і Ярославі Любомирськими і ясновельможною маршалковою французьких військ Барбарою з Шембеків Левендаль, їх звідною сестрою – з третьої; коронним надворним маршалком Єжи Вандаліном і литовським підкоморієм Яном з Великих Кончиць Мнішками, а також коронним конюшим Каролем з Вельопольських Мишковським – з четвертої; як також краківською каштеляною, коронною великою гетьмановою, ясновельможною Людовікою з Великих Кончиць на Потоці і Збараському князівстві Потоцькою з чоловіком ясновельможним краківським каштеляном, коронним великим гетьманом Юзефом з Потоку і на Збараському князівстві Станіславом Потоцьким – з п’ятої сторони, покійних рідних сестер Яна Тарла природними спадкоємцями [...]” (Там само. Спр. 2731, арк. 5).

¹⁴ Там само. Спр. 2727, арк. 16–16 зв., 20.

¹⁵ Таке припущення ґрунтується на порівнянні наявних (і опрацьованих нами) січневих документів з їх переліком в укладеному М. Жевуським сумарії актів, що стосуються спадкових справ 1750–1752 років. Більша частина документів, згаданих у сумарії, нині зберігаються в ЦДІА України у Львові, відтак обмін документами між спадкоємними сторонами був безперешкодним. Крім того, в сумарії немає документів, що свідчили б про якісь суперечки та судові позови між спадкоємцями (Там само. Спр. 2759, арк. 16–23).

що знаходилася в родовому архіві Тарлів в Ополі Любельському. Відразу після смерті чоловіка З. Красінська, задля безпеки, наказала провести реєстрацію документів в архіві та опечатати його разом з укладеними інвентарями¹⁶. Цей захід був спрямований на збереження усіх наявних в архіві документів до прибуття спадкоємців.

Іншим важливим для спадкоємців завданням став облік рухомого майна в усіх маєтках Я. Тарла. Тому вже 5 січня чоловік однієї з його племінниць Людовіки з Мнішків, краківський каштелян Юзеф Потоцький, довідавшись про смерть сандомирського воєводи, здійснив перші кроки до реалізації його майнових диспозицій. Він наказав новогрудському чашникові Кшиштофові Гондорфові опечатати печатками спадкоємців усе рухоме майно, що знаходилося в діличних маєтках у Руському воєводстві (за винятком рухомостей у призначених вдові пожиттєвих володіннях)¹⁷. Розпорядження Ю. Потоцького було досить швидко виконане: вже 13 січня усе рухоме майно на території Руського воєводства перебувало під його та Єжи Августа Мнішка печатками. К. Гондорф рекомендував Ю. Потоцькому зібрати інших спадкоємців і спільно з ними призначити комісара, який би обрахував прибутки з маєтків для здійснення їх розподілу¹⁸.

20 січня 1750 р., відповідно до заставної угоди, укладеної 8 грудня 1744 р. між Я. Тарлом і Геронімом Флоріаном Радзівіллом¹⁹, відбулося введення (інтромісія) спадкоємців у володіння “Заблудівським графством”. Акт здійснив генеральний возний Гродненського повіту Вавжинець Рошевський. Єжи Август і Ян Мнішки та інші спадкоємці отримали в посесію (очевидно, як і Я. Тарло перед тим, у заставну) “графство” з фільварками²⁰ (Неводніца²¹, Германівка²², Б’яли Сточек²³, Рафалівка²⁴, Камйонка²⁵, Добжиновка²⁶, Тополяни²⁷, Малинка, Тильвіца²⁸, Кухарівка²⁹, Плосковський³⁰ і Заблудівський³¹)* та селами (Добжиновка, Малі Фільварки, Великі Фільварки, Нова Воля, Гнецюцки,

¹⁶ Там само. Спр. 2727, арк. 127 зв.

¹⁷ Там само. Спр. 2756, арк. 1.

¹⁸ Там само. Арк. 4.

¹⁹ Там само. Спр. 2737, арк. 11–15, 23–28.

²⁰ Там само. Спр. 2738, арк. 61.

²¹ Там само. Спр. 752, арк. 18 зв.–19.

²² Там само. Арк. 17–18.

²³ Там само. Арк. 19–19 зв.

²⁴ Там само. Арк. 12–15.

²⁵ Там само. Арк. 15–16.

²⁶ Там само. Арк. 6 зв.–7.

²⁷ Там само. Арк. 8–10.

²⁸ Там само. Арк. 10–12.

²⁹ Там само. Арк. 7.

³⁰ Там само. Арк. 16 зв.–17.

³¹ Там само. Арк. 2; спр. 2738, арк. 61 зв.

* Тут і далі назви маєтків (містечок і сіл) подаємо переважно за їх написанням у документах.

Островки, Козліки на Влоках, Ляшки, Сальнік, Ковальовці, Тополяни, Поток, Гозна, Ковпаки, Малинка, Ольшанка, Тильвіці, Рафалівка, Кам'янка, Зверки, Загурчани, Кухарівка, Скрибіче, Любніки, Пассинки, Новосади, Кудричі, Германівка, Германівська Волька, Куряни, Охрімівичі, Сешки, Олексіце, Татарівці, Криниці, Галіцьке)³², з підданими, худобою, кіньми, усім майном і з містом Заблудів, міщанами, євреями, повинностями, землями і лісами, з дожиновською, великофільварковою, нововольською, гнецюцькою, островецькою, козліцькою, криницькою, сольницькою, галицькою, тополянською, потоцькою, малинською, охримівською, рафалівською, зверковською, кухаровською, курянською, кудрицькою, новосадською, пасинковською і любніцькою корчмами³³. Очевидно, полагодженням справ з Г. Ф. Радзівіллом безпосередньо займалися брати Мнішки, оскільки в документі згадано лише їхні імена, а всіх інших названо просто “спадкоємцями”.

За кілька днів, 24 січня, спадкоємці розпочали полагодження справ з вдовою покійного. Між обома сторонами було укладено компланцію (угоду-погодження), яку роборовано (затверджено) в Люблінському гродському уряді 28 січня. Спадкоємці підтвердили пожиттєве право З. Красінської на володіння Опольською маєтністю, яку їй заповів покійний чоловік. На знак подяки за те, що вдова була люблячою дружиною і доклала чимало зусиль для організації похорону тіла їхнього дядька, племінники погодилися взяти на себе виплату посажної суми колишньої дружини Я. Тарла Ельжбети Браніцької (ця сума була записана на Опольському ключі)³⁴. Такий вчинок спадкоємців був як обов'язком з огляду на останню волю покійного, так і виконанням укладеної 24 грудня 1746 р. між Я. Тарлом і Соломією та Станіславом Красінськими (матір'ю й братом З. Красінської) передшлюбної інтерцизи (угоди)³⁵. Для того, щоб З. Красінська вступила у володіння Опольським маєтком без перешкод, спадкоємці зобов'язалися виплатити заборговану суму, поділивши її сплату між собою на три частини під час остаточного розподілу рухомого й нерухомого майна. Спадкоємці наголосили, що рухоме й нерухоме майно покійного Я. Тарла, згідно з “природнім правом” (*iure natura*), переходить до них. Тому З. Красінську зобов'язано передати спадкоємцям усі документи і папери, інвентарі й реєстри рухомого майна та дорогоцінностей, грошові суми, галантерею, срібло, меблі (з усіх маєтків), вина, меди, коней, стада, худобу, поташ, пасіки та інші рухомості. Вдова також мусила передавати спадкоємцям

³² ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 752, арк. 62–100 зв.

³³ Там само. Арк. 20–27 зв.

³⁴ Там само. Спр. 2731, арк. 5–5 зв.

³⁵ Однією з умов одруження Я. Тарла із З. Красінською було те, що він передасть їй у пожиттєве володіння Опольське Любельське (цілий ключ, до якого входили села Клочковце, Загороди, Калішанки, Тшебеж, Недзьведзь, Щекаркув, Скоковце, Плужня, частина села Незабітова й Ожаровський фільварок) і виплатить Браніцьким записану на цьому маєтку посажну суму попередньої дружини; див.: Центральний державний історичний архів України у Києві (далі – ЦДІА України у Києві), ф. 254 (Тарли), оп. 1, спр. 27, арк. 1 зв.

усі гроші, що надходитимуть до неї після смерті чоловіка (за винятком сум, витрачених на поховання тіла і оплату двору)³⁶.

Через два дні, 26 січня, в Ополью Любельському спадкоємці Я. Тарла (Францішка Жевуська, Антоній і Францішек Любомирські, Єжи Мнішек від імені Яна Мнішка, Кароля Вельопольського-Мишковського і Людовіки Потоцької) уклали з вдовою ще одну компланцію (роборація відбулося 28 січня також у Люблінському гроді). Згідно з нею, задля задоволення вже існуючих і ймовірних претензій вдови, від трьох спадкових гілок їй надано суму в 100 тисяч злотих, що була записана на маєтності Чорний Острів і рахувалася за Я. Мнішком та його дружиною Катажиною Замойською. Суму слід було виплатити готівкою, в польських злотих (*in regno moneta*), протягом одного тижня і в присутності гродського урядника, після чого З. Красінська мала видати спадкоємцям квит про отримання нею грошей³⁷. Отже, остання воля сандомирського воєводи, яка стосувалася його дружини, була виконана спадкоємцями безконфліктно³⁸, ще до захоронення тіла. Можна вважати, що вдова з 28 січня (після роборації угод спадкоємців з нею) вступила в пожиттєве володіння Опольським ключем, чим майже і завершилась її участь у розподілі майна покійного чоловіка.

Очевидно, що позитивне вирішення взаємовідносин із З. Красіцькою створило для спадкоємців сприятливі умови і пришвидчило збір інформації про рухоме й нерухоме майно покійного. 31 січня укладено реєстр готівкових грошей в особистій шкатулці воєводи, в якій виявилось 6 584 талери, 11 000 тинфів, 366 червоних злотих, “500 кубричиків, 500 ординарійних, 50 саських”³⁹.

Активніше до вирішення справ, пов’язаних з розподілом спадку Я. Тарла, спадкоємці приступили лише після захоронення його тіла, тобто на початку *лютого*. Загалом упродовж цього місяця відбувалося реєстрування худоби, коней, стад в усіх маєтках, облік гармат, обрахунок вин у пивницях деяких маєтностей, поалагодження справ з боржниками померлого, а також поділ значної

³⁶ Угоду власноручно підписали і скріпили печатками: Зоф’я Тарло, Францішка і Міхал Жевуські, Антоній і Францішек Любомирські, Людовіка і Юзеф Потоцькі, Єжи Мнішек (від свого імені та від імені Яна Мнішка й Кароля Вельопольського-Мишковського) (ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2731, арк. 6).

³⁷ Там само. Спр. 2727, арк. 20–20 зв. Ймовірно, 100 тисяч злотих були посажною сумою З. Красінської (саме така сума зафіксована в передшлюбній угоді 1746 року), яку інші спадкоємці, керуючись тогочасним правом, мусили віддати вдові. Ця посажна сума мала бути записана, згідно з передшлюбною угодою, на Опольській маєтності (ЦДІА України у Києві, ф. 254, оп. 1, спр. 27, арк. 1). За Пшемиславом Домбковським, у разі смерті чоловіка тими його маєтками, на яких забезпечено посаг його дружини, не можна було вільно розпоряджатися чи використовувати на покриття його прижиттєвих боргів (*Dąbkowski P. Prawo prywatne polskie*. Lwów, 1910. Т. I. S. 414). Оскільки Опольський маєток вже перейшов до вдови в якості пожиттєвого володіння, то спадкоємці, очевидно, змушені були компенсувати посажну суму за рахунок відповідної суми, записаної на якійсь іншій маєтності. Саме тому посаг З. Красінської – як борг Я. Тарла – виплачено з суми, записаної на маєтності Чорний Острів.

³⁸ Принаймні серед претензій, висунутих до спадкоємців Я. Тарла, немає згадок про будь-які вимоги З. Красінської (ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2727, арк. 54–63).

³⁹ Там само. Арк. 22–23.

ВИКОНАННЯ ОСТАННЬОЇ ВОЛІ САНДОМИРСЬКОГО ВОЄВОДИ ЯНА ТАРЛА

частини рухомого майна. Так, 7 лютого спадкоємці уповноважили М. Жевуського вирішити справи, пов'язані з селами Рокітниця і Туліглови⁴⁰. Для цього наступного дня було укладено сумарій документів, що стосувалися згаданих і Красічинської маєтностей⁴¹. 9 лютого спадкоємці підраховали кількість кораблів, що належали покійному⁴², а 10 лютого укладено реєстр коней, що перебували на зимівлі у Вепшовому Єзьорі⁴³.

Важливим моментом підготовки до поділу спадщини стало вирішення спадкоємцями справ, що стосувалися невипланих воєводі залеглостей. Цим займалися спеціально призначені племінниками Я. Тарла комісари. Останні 12 лютого зобов'язали красічинського адміністратора Міхала Вельогурського сплатити спадкоємцям заборговану свого часу Я. Тарлові суму в розмірі 987 злотих 4 грошів до Великодня 1751 року⁴⁴. Подібні асекурації (підтвердження) про виплату спадкоємцям річного прибутку зі сіл Рокітниця Гурна, Рокітниця Дольна, Туліглови і Дутківського фільварку 14 лютого комісари отримали: від пана Мізгура (з Рокітниці Дольної) – у розмірі 179 злотих, від Казімежа Піха (з Туліглов) – у розмірі 147 злотих 17 грошів, від Собка Дратви – у розмірі 196 злотих 25 грошів та від інших (разом 789 злотих 16 грошів)⁴⁵. Такі ж обіцянки комісарам дали й інші особи: 24 лютого красіцький орендар Кельман Романович щодо заборгованих 440 злотих⁴⁶; державця невказаної маєтності Гойський – 1 250 злотих⁴⁷; 26 лютого Берко Майорович – 440 злотих⁴⁸; орендар Тарнавець і Млинів Шмайло Юркевич – 1 053 злотих 2 грошів. Усі згадані суми вони мусили повернути спадкоємцям до дня Святого Яна 1751 року⁴⁹. Загалом мала надійти сума 4 920 злотих.

З наказу З. Красінської впродовж певного часу (ймовірно з моменту підписання компланації від 24 січня) тривав облік дорогоцінностей⁵⁰, срібла,

⁴⁰ Там само. Спр. 2759, арк. 20.

⁴¹ Там само. Арк. 1–7. Цей сумарій містить перелік документів за 1643–1743 рр., які стосувалися попередніх власників названих маєтностей, а також актів, що засвідчували право власності покійного Я. Тарла на них. Сумарій підписаний М. Жевуським власноручно.

⁴² У власності Я. Тарла, а згодом спадкоємців були кораблі (*statki*): 10 – у Торках, 2 – у Турську, 3 – у Сокалі, 3 – на річці Нарев, 5 – під Казімежем, 1 (найнятий) – у Бобровнику, а також один човен під Каменем (Там само. Спр. 2731, арк. 70).

⁴³ Згідно з цим реєстром, на зимівлі в цій місцевості перебувало 229 коней (з них 86 кобилиць) (Там само. Спр. 2733, арк. 2–5 зв.).

⁴⁴ Там само. Спр. 2754, арк. 2.

⁴⁵ Там само. Арк. 3.

⁴⁶ Там само. Арк. 4.

⁴⁷ Там само. Арк. 5.

⁴⁸ Там само. Арк. 6.

⁴⁹ Там само. Арк. 7.

⁵⁰ У власності Я. Тарла були наступні дорогоцінності: хрест з 6 діамантами, кулон з 77 перлами і 14 смарагдами, 3 смарагдові “груші” (одна з діамантом), 2 шпильки з діамантами, “багатий орден” (*order bogaty*), орден від короля, золотий годинник, перстень з портретом Августа III під діамантом, перстень з рубіном і двома діамантами, перстень з трьома діамантами, перстень зі слоновієї кістки з діамантом, білий перстень з діамантом, перстень з головою, навколо якої діаманти, перстень з

посуду⁵¹, зброї⁵², одягу, тканин для обиття, меблів та інших речей в Опольському маєтку, який завершено 12 лютого⁵³. В укладеному реєстрі також зафіксовано наявність готівкових коштів на суму 933 тисячі злотих, що знаходилися в різних скриньках. Окрім цього, вдова представила перелік речей, подарованих їй покійним чоловіком, зазначивши, що все інше рухоме майно (речі й вино), яке знаходиться в Турську, Варшаві, Сокалі і Красічині, опечатано печатками спадкоємців і належить до їхньої диспозиції. З цього документу також відомо, що стада, подаровані З. Красінській чоловіком, перебували в Медиці, а зреєстрована бібліотека ще залишалася в Ополі Любельському⁵⁴.

За кілька днів, 16 лютого, у присутності урядника Люблінського гродського суду З. Красінська підтвердила свою згоду на передачу в розпорядження спадкоємців усього рухомого майна (у королівщинах і дідичних маєтках), яке належить їм згідно з правом⁵⁵. Уже на середину лютого спадкоємці Я. Тарла відчували себе власниками майна покійного дядька, оскільки люблінський палац з усіма прибутками, після укладення 17 лютого його інвентаря, було передано в оренду на один рік (з 2 квітня 1750 р. по 2 квітня 1751 р.) за 450 злотих пану Зентарському⁵⁶.

Окрім обрахунку майна, довіреним особам спадкоємців, які побоювалися майнових втрат, довелося впорядковувати і вести господарські справи в дідичних маєтностях та королівщинах. Ще в першій половині лютого хтось зі спадкоємців наказав забрати з маєтностей Перемишльського староства коней, худобу та інші речі. Про це довідалася З. Красінська і наказала медицькому економові пану Гончаковському подбати про повернення назад усього майна, відтак було унаочнено ситуацію щодо рухомостей з Перемишльського й Медицького староства. За наказом когось зі спадкоємців (очевидно, М. Жевуського або одного з Мнішків) коні й худоба мали бути переведені до Красічина, але, оскільки там не виявилось достатньо корму для них, частину коней перегнали до Бакунчиць, решту – до Красічина. Новий перелік цих коней звірено зі старими оригінальними реєстрами. Дрібні речі, вивезені з Медики, наказано зреєструвати панам Гончаковському і Плажеєвському. З огляду на зимову негоду шість великих залізних гармат залишено в Медиці, а чотири бронзові перевезено до Красічина. Також на фільварку в Мацковицях (у Медицькому старостві) знаходилися 52 перегнані з Поділля воли, також через труднощі з переведенням (у той час трапилася повінь) у цьому старостві залишалися 22 молоді кобили.

іконою Божої Матері на гранаті, перстень із зображенням “топора” (герба) і діамантами, 4 золоті обручки, 33 менш цінні перстені, срібна табакерка із золотою оправою та інше (Там само. Спр. 2727, арк. 115–116; спр. 2731, арк. 11–37).

⁵¹ Там само. Спр. 2727, арк. 116 зв.–118 зв.

⁵² Там само. Арк. 118 зв.–119 зв., 126.

⁵³ Там само. Арк. 120–125.

⁵⁴ Там само. Арк. 126 зв.

⁵⁵ Там само. Спр. 2755, арк. 1–2.

⁵⁶ Там само. Спр. 2732, арк. 1–6.

Вино зберігалось в перемишльських кармелітів босих, мед – в отців реформатів. У Медиці знаходилося зерно, призначене для “фриору” (на продаж у Гданську). Вивезені з Красічина речі (олія, папір та інше) облікували й повернули назад. Прагнучи запобігти суперечці, овес, який привезли в Медику для годівлі коней з Перемишльського староства, наказано опечатати. Окрім цього, призначено чотирьох осіб, які мали збирати податки і стягувати гроші з орендарів у Перемишльському старостві. Отже, наказ З. Красінської було частково виконано, і непорозуміння полагоджено до 18 лютого⁵⁷. Вочевидь, початково окремі спадкоємці вирішували окремі справи самостійно, на власний розсуд, і не узгоджували свої дії з іншими. Проте 20 лютого спадкоємці ухвалили діяти поспіль: цього дня ними укладено проекти угод⁵⁸, які мали регламентувати порядок спільних дій щодо обліку майна, прибутків і подальшої організації остаточного розподілу успадкованого ними майна. Вже того ж дня спадкоємці разом розпорядилися передати люблінським отцям реформатам 10 півбочок прісного меду зі Сокаля⁵⁹.

Результатом перемовин і домовленостей між спадкоємцями Я. Тарла став документ під назвою “Диспозиція між нами спадкоємцями щодо остаточного розподілу” (*Dyspozycja między nami sukcesorami do generalnego działu*). Акт уклали 22 лютого в Ополі Любельському й підписали М. Жевуський, брати Любомирські, Є. А. Мнішек, [J.] Длузький (від імені коронного конюшого К. Вельпольського-Мишковського), [J.] Гонсевський (від імені краківського каштеляна Ю. Потоцького)⁶⁰. “Диспозиція” містила різноманітні вказівки щодо підготовки остаточного поділу спадку. Найперше розпорядження стосувалося тарлівського архіву, який залишався невпорядкованим: спадкоємці призначили пана Зелінського для систематизації архіву та укладення сумаріїв документів (за фасцикулами). Після впорядкування всі документи наказано відправити на збереження до варшавського монастиря отців реформатів: на писарів і фірманів, котрі мали перевезти до Варшави архів, спадкоємці виділили 250 червоних злотих (4 500 злотих). Для забезпечення власних інтересів і взаємних гарантій при розподілі майна спадкоємці домовилися призначити з-поміж себе відповідальних за впорядкування справ окремих маєтків: “Заблудівське графство” довірено Є. А. Мнішкю, Мінківці й Калюс – Я. Мнішкю, Красічин і Перемишльське староство – М. Жевуському, Мшоновську і Пенкошувську маєтності – Ф. Любомирському, Скомельну – К. Вельпольському-Мишковському. Кожен з них мав зобов’язати губернаторів, економів⁶¹, провентових

⁵⁷ Там само. Спр. 2753, арк. 4–5. Варто зазначити, що в хронологічно пізнішій документації, відомій нам, немає підписів З. Красінської.

⁵⁸ Там само. Спр. 2759, арк. 19 зв.

⁵⁹ Там само. Арк. 16 зв.

⁶⁰ Там само. Спр. 2731, арк. 9–10.

⁶¹ Там само. Спр. 2727, арк. 24–24 зв. Економи – управителі фільварків, маєтків або цілих ключів (кількох фільварків чи маєтків) (*Pośpiech A., Tygielski W. Społeczna rola dworu magnackiego XVII–XVIII wieku // Przegląd Historyczny. Warszawa, 1978. T. LXIX. Zesz. 2. S. 216*).

писарів⁶² і підстарост названих маєтків надіслати до Варшаву їх інвентарні описи (із зафіксованими повинностями), також продати усе наявне в них збіжжя, віск, мед, птицю тощо, а гроші передати у Варшаву для розподілу між спадкоємцями. Окрім цього, спадкоємці вирішили призначити “спеціальним” комісаром для укладення загального інвентаря усіх маєтностей венденського чашника Анджея Слонєвського. Останній мусив відвідати кожний маєток та ретельно занотувати усі фільварки, пасіки, ставки тощо, а укладений інвентар вручити спадкоємцям у Варшаві не пізніше 1 червня, тобто до дати запланованого остаточного розподілу. За послуги А. Слонєвському обіцяно платню в розмірі 3 тисяч злотих⁶³ (згодом спадкоємці також доручили йому зреєструвати гармати, що зберігалися в Медиці, і допровадити їх до Красічина).

Розподіл на три рівні частини такого рухомого майна, як коні, худоба, поташ, мед, віск, оселедці тощо, спадкоємці доручили подружжю Жевуських – старшим з-поміж них (доньці й зятю найстаршої сестри покійного). Зокрема, поділ рухомостей, що знаходилися в Сокалі, був запланований на 14 березня, після чого Жевуські мали зайнятися розподілом перерахованого рухомого майна в Красічині і Дзевйонтчицях (сюди перегнали худобу з Поділля – з Летичева і Міньковецького ключа)⁶⁴.

Розпорядження спадкоємців щодо успадкованих ними вин і медів були наступними. На М. Жевуського покладено обов’язок прослідкувати, щоб вивезені з Красічина вино і меди долили до наявних у Перемишлі, ксьондз-гвардіан місцевого реформатського монастиря опечатав їх печатками спадкоємців (ті переслали йому свої печатки), після чого тамтешні економи відвезли їх до льоху ужендувського підчашого Яна Роевського в Любліні. Поручник ланового реґіменту Людвік Наґродзький мав зібрати й “подоливати” всі угорські вина, в яких би маєтностях вони не зберігалися, скріпити їх печатками спадкоємців і переправити до Любліна. Також опечатати й перевезти до Любліна вина, що знаходилися в Турську (з відома тамтешнього губернатора), зобов’язано пана Пілавського. “Сокальські” вина так само наказано транспортувати до Любліна. Є. А. Мнішку доручено “подоливати” і попечатати вино у Варшаві, сюди ж, до пивниці варшавських отців реформатів він мав привезти вина із Заблудова. Шість бочок італійського вина, доставленого слугами А. Любомирського з Кам’янця-Подільського і Летичева, призначено для помину душі Я. Тарла⁶⁵.

⁶² Провентові писарі – посадові особи в магнатських маєтках, які займалися рахунками й загалом фінансовими справами (*Грушевський М.* Барське староство. Історичні нариси (XV–XVIII ст.) / Репринтне видання; післямова, примітки та покажчики Миколи Крикуна. Львів, 1996. С. 374; *Овсінський Ю.* Фільваркова адміністрація подільсько-волинських маєтків Міхала Жевуського в 40–70-х роках XVIII ст. // Вісник Львівського університету. Серія історична. 2002. Вип. 37. Част. 1. С. 199, 200, 202, 203).

⁶³ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2727, арк. 25.

⁶⁴ Там само. Арк. 26.

⁶⁵ Там само. Арк. 25 зв.

ВИКОНАННЯ ОСТАННЬОЇ ВОЛІ САНДОМИРСЬКОГО ВОЄВОДИ ЯНА ТАРЛА

Рухоме майно, що знаходилося в опольському палаці (перелічене в реєстрі, укладеному 12 лютого З. Красінською, про який йшлося вище), спадкоємці планували поділити, як і усе інше, на три сходи (частки). Натомість речі, які знаходилися в палацах Любліна, Красічина, Варшави⁶⁶, Радзейовіц і Турська⁶⁷, мали до остаточного поділу залишатися на місці.

Одночасно спадкоємці займалися передачею рухомого майна, яке не підлягало успадкуванню ними, іншим особам чи інституціям – згідно із заповітом Я. Тарла або з інших причин. Так, Ф. Любомирського було зобов'язано передати діамантовий орден (очевидно, орден Білого Орла), згідно з волею покійного⁶⁸, до Ченстохови (вочевидь, до монастиря ордену паулінів), а Є. А. Мнішка – роздати, також згідно із заповітом покійного дядька⁶⁹, по тисячі злотих 28 монастирям отців реформатів. Так само згідно з останньою волею Я. Тарла спадкоємці подарували опольську бібліотеку тамтешнім отцям піарам⁷⁰, по 10 бочок меду зі Сокаля (зберігався там у бернардинському монастирі) – отцям реформатам у Казімежі, Львові і Любліні, 10 бочок “сокальського” меду, 20 корців жита, 9 бочок оселедців, 2 оксенти французького вина (після остаточного розподілу “сокальського” рухомого майна, про що йшлося вище) – отцям бернардинцям у Сокалі⁷¹. Спадкоємці також, зважаючи на претензії люблінських бригадок, виплатили їм 3 тисячі злотих, а З. Красінській – з власної ініціативи, в якості “благородного вчинку” – передали в пожиттєве володіння меблі й карету, що знаходилися в Ополі (вказані в укладеному нею ж 12 лютого реєстрі)⁷².

Відтак в останній декаді лютого спадкоємці Я. Тарла діяли спільно, керуючись угодою від 22 лютого. В останній накреслено достатньо чіткий план підготовки майбутнього поділу рухомого майна, залишеного покійним дядьком, а також вирішено частково виконати волю свого спадкодавця, що була висловлена ним у заповіті. Суттєвим пунктом укладеної угоди було призначення подружжя Жевуських уповноваженими від усіх спадкоємців для розподілу значної частини рухомого майна*.

⁶⁶ Інформацію про рухоме майно в Красічинському замку спадкоємці отримали з реєстру, укладеного 1 червня 1749 р. Розподіл речей у варшавському палаці здійснено, вочевидь, на підставі реєстру від 15 лютого 1749 р. (Там само. Спр. 2731, арк. 47–60, 143–146).

⁶⁷ Про речі, що знаходилися в турському палаці, спадкоємці довідалися з його інвентарного опису 1747 року (Там само. Спр. 2728, арк. 1–9).

⁶⁸ Там само. Спр. 2724, арк. 2, 9 зв.; *Вінниченко О.* Заповіт сандомирського воєводи Яна Тарла... С. 391, 400.

⁶⁹ *Вінниченко О.* Заповіт сандомирського воєводи Яна Тарла... С. 390, 400.

⁷⁰ На кінець XVIII ст. бібліотека піарів в Ополі Любельському налічувала близько двох тисяч томів, очевидно, значну частку серед них становили книги Я. Тарла (*Kościół w Polsce / Pod redakcją Jerzego Kłoczowskiego.* Warszawa, [1969]. Т. II: *Wiek XVI–XVIII.* S. 689).

⁷¹ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2727, арк. 26 зв.–27.

⁷² Там само. Арк. 27 зв.

* Підтвердженням цього є наявність у родовому архіві Жевуських (ф. 181, оп. 2) повного комплексу документації, пов'язаної з поділом спадщини Я. Тарла: реєстрів угод, проектів угод, сcheid та їх копій з підписами подружжя Жевуських.

Через два дні після підписання угоди, 24 лютого, подружжя Жевуських доручило пану Бабінському вирішити справи, пов'язані з розподілом рухомостей у Сокалі. Для цього йому передано копію “диспозиції” (від 22 лютого), реєстр вин, наявних у сокальській пивниці (від 15 серпня 1749 р.), реєстр коней і стад у Сокалі, вказівки подружжя Жевуських щодо укладення трьох сcheid (з їхніми підписами)⁷³, а також реєстр речей, перевезених зі Сокальського замку до монастиря отців бернардинців (укладений 19 січня 1750 р.)⁷⁴. Того ж дня спадкоємці зобов'язали пана Домарадзького⁷⁵ здійснити облік і розподіл рухомого майна в подільських маєтках покійного⁷⁶. До цього часу вже завершився підрахунок кількості вина, що знаходилося в Ополі⁷⁷, тому цього ж 24 лютого “опольське” вино розділено на три сcheid⁷⁸.

До наступного дня (25 лютого) спадкоємцям вдалося залагодити наступні справи, пов'язані з обліком рухомого майна, а також його розподілом: уповноваженими особами завірено реєстр коней і худоби в Перемишльському й Медицькому староствах і в діничних маєтностях Я. Тарла⁷⁹ та перелічено усі гармати у власності покійного, що знаходилися в Ополі, Медиці й Красічині⁸⁰. Проте найважливішим досягненням цього дня став поділ на три спадкові частки (scheid) рухомого майна, що знаходилося в опольському⁸¹ і варшавському⁸²

⁷³ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2731, арк. 71.

⁷⁴ Там само. Арк. 140–142.

⁷⁵ Очевидно йдеться про Юзефа Домарадзького, економа подільських маєтків М. Жевуського з 1746 р. (Винниченко О. Чиншова шляхта на Поділлі і Південній Волині у 1740–1770-х роках. II. Соціально-економічне становище і спосіб життя (На документальних матеріалах з маєтків Жевуських) // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Львів, 2008. Т. ССLVI: Праці Історично-філософської секції. С. 669).

⁷⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2731, арк. 72.

⁷⁷ Там само. Спр. 2730, арк. 49.

⁷⁸ На кожну сcheidу припало по 5 бочок, 13 анталів і 9 оксетів вина (Там само. Арк. 49 зв.).

⁷⁹ У згаданих маєтностях знаходилась наступна кількість коней і худоби: у Медиці – 142 коні і 118 голів худоби, у Буцові – 6 коней і 71 голова худоби, у Скотинчу – 41 кінь і 20 голів худоби, у Маховцях – 1 кінь і 96 голів худоби, у Рокитниці Гурній – 37 голів худоби, у Рокитниці Дольній – 49 голів худоби, у Тулігловах – 3 коні і 24 голови худоби, у Красічині – 11 коней і 23 голови худоби, у Тарнавцях – 11 коней і 40 голів худоби, у Коритніках – 14 коней і 48 голів худоби, у Красіцах – 4 коні і 4 голови худоби, у Купнах – 7 коней і 28 голів худоби, у Законьчицях – 13 голів худоби, у Дзевйонтчицях – 52 коні і 2 голови худоби, у Вишатичах – 14 голів худоби; разом 292 коні і 602 голови худоби (Там само. Спр. 2733, арк. 7).

⁸⁰ Усього у власності Я. Тарла було 17 гармат, з яких в Ополі знаходилися дві малі з “топорами” (164 фунти), три великі, вилиті у Львові, з “топорами” (948 фунтів), одна з хрестом (300 фунтів), одна з оленем (292 фунти), одна з орлом і лілією (858 фунтів), одна гданська зі знаком “КОК” (736 фунтів), одна шведська з орлом (268 фунтів), у Красічині – чотири гармати (1 896 фунтів), у Медиці – чотири гармати (328 фунтів) (Там само. Арк. 65–66).

⁸¹ Розподіл рухомого майна в Ополі на три сcheid відбувся на підставі реєстру, укладеного 12 лютого З. Красінською (вже згадуваного вище). На першу частку припало 841 гривня срібла, на другу – 842 гривні, на третю – 840 гривень. У сcheid також включено приблизно однакову кількість зброї, гармат, транспортних засобів і вина (Там само. Арк. 88–93, 94–99, 100–105).

⁸² Прикметним у розподілі на три частки рухомого майна з варшавського палацу є той факт, що до різних сcheid включено нерівноцінні за вартістю речі. Зокрема, до першої сcheid потрапив скляний

палацах. Так само розподілено між спадкоємцями кухонний посуд⁸³. Наступного дня (26 лютого) укладено реєстр вина в люблінській пивниці⁸⁴. Після завершення розподілу рухомого майна в Ополі, спадкоємці вирішили подарувати З. Красінській частину посуду – його перелік укладено 27 лютого паном Коляновським⁸⁵. Тоді ж зреєстровано майно, що знаходилося на збереженні в опольських отців піарів⁸⁶. Прикметно, що в ці ж дні спадкоємці Я. Тарла зайнялися виконанням його духовних диспозицій, передавши пану Зелінському 20 тисяч злотих для реформатських костелів у Великопольщі⁸⁷. Оцінюючи загалом діяльність спадкоємців у лютому, можемо сказати, що це був перший етап обрахунку і поділу рухомого майна, яке вони успадкували від сандомирського воєводи, але укладена протягом цього місяця документація стосувалася розподілу лише речей і поки що не заторкувала стада коней і худоби (більше уваги їм приділено наступного місяця).

У березні події розвивалися подібним чином. Найважливішим досягненням спадкоємців Я. Тарла стало завершення збору інформації про спадкові (дідичні) маєтки їхнього дядька. Саме з їх інвентарного опису, укладеного в березні, довідуємося про нерухоме майно, яким володів покійний сандомирський воєвода. Отже, його власністю були наступні маєтки: у *Перемишльській землі Руського воєводства* – містечко Красічин із замком і фільварком (приносить 331 злотий прибутку)⁸⁸, села Слівніца, Нагурчани, Комара (2 842 злотих 29 грошів)⁸⁹, Тарнавце з фільварком (6 982 злотих)⁹⁰, Коритники з фільварком (9 720 злотих)⁹¹, Красіце з фільварком (11 789 злотих)⁹², Купна з фільварком

посуд, деякі меблі, одна картина із золотою рамкою, портрет “сандомирської воєводи”, портрет панів Брюль і портрет “французької королеви”. До другої сходи внесено фарфоровий посуд, шпилька з діамантом, одне покрите оксамитом крісло, ікона “Народження Ісуса”, портрети королевичів Костянтина Собеського, Ксаверія і Фридерика. Третя схода включала 57 перстенів, інкрустованих дорогоцінним камінням (переважно діамантами), а також деякі меблі, годинники, ікона “Діви Марії”, портрет “сандомирської воєводи”, портрет “французького королевича”, портрет коронного гетьмана Браніцького, портрет “батька”. Під переліками майна, належного до кожної сходи, стоїть лише підпис Францішки Жевуської, що не дозволяє чітко вказати кому і яка саме дісталася частина спадку. Можна тільки припускати, що власниками першої сходи стали Мнішки, другої – Любомирські, третьої – Жевуські, оскільки саме таким чином поділено на частки рухоме майно в Ополі (Там само. Арк. 81–85).

⁸³ Першу частку посуду передано Мнішкам, другу – Любомирським, а третю – Жевуським (Там само. Спр. 2731, арк. 38–39, 40–41, 42–43).

⁸⁴ У люблінській пивниці було 6 бочок і 7 анталів вина, 27 пляшок бургундського, 2 пляшки шампанського і 25 пляшок іспанського вина (Там само. Спр. 2730, арк. 20).

⁸⁵ Там само. Арк. 62–63.

⁸⁶ Серед перелічених речей були ручна зброя, 28 гаківниць, 13 гармат, посуд, столові прибори, 1 бочка, 10 анталів і 1 оксет вина (Там само. Спр. 2731, арк. 79–79 зв.).

⁸⁷ Там само. Спр. 2759, арк. 17 зв.

⁸⁸ Там само. Спр. 2734, арк. 1а, 14–17, 25, 47.

⁸⁹ Там само. Арк. 2–3 зв., 47.

⁹⁰ Там само. Арк. 4–6 зв., 28, 47.

⁹¹ Там само. Арк. 7–9 зв., 32–34, 47.

⁹² Там само. Арк. 10–11, 35–37, 47.

(13 051 злотих)⁹³, частина села Хижина (657 злотих)⁹⁴, села Рокітниця Гурна з фільварком (5 957 злотих)⁹⁵, Рокітниця Дольна з фільварком (4 120 злотих)⁹⁶, Туліглови з фільварком (2 418 злотих 19 грошів)⁹⁷, Дутківський фільварк⁹⁸, село Турсько з фільварком (42 209 злотих)⁹⁹, села Завада, Лушиця, Окронгла¹⁰⁰, Рудніки з фільварком¹⁰¹, Глінкі з фільварком¹⁰², Воля Ждаковська з фільварком¹⁰³, Боркі з фільварком¹⁰⁴, Кемблув, Кжеменіца, Розняти, Тарнавце, Ясляни, Млодохув, Горкі¹⁰⁵, Острів з фільварком¹⁰⁶, “Новий”, Меляновський, Низинський фільварки¹⁰⁷; у *Краківському воєводстві* – села Чорна Скомельна (3 386 злотих)¹⁰⁸ і Канна (1 939 злотих 22 гроші)¹⁰⁹; у *Люблінському воєводстві* – села Целейов, Вежхоньов, Сток, Кармановіце (6 518 злотих)¹¹⁰; у *Подільському воєводстві* – містечко Міньківці, села Городище, Крушківці, Антонівка (16 472 злотих)¹¹¹, місто Калюс з фільварком¹¹², села Орачинці, Радківці і Майдан (14 964 злотих)¹¹³, Капустяни і Глембочек (6 344 злотих)¹¹⁴, Янівка (або Пилипи; 3 296 злотих)¹¹⁵; у *Мазовецькому воєводстві* – село Радзейовіце з фільварком і палацом¹¹⁶, села Слабомеж, Волька Бжозокальська, Кже, Камйонка, Збоїска, Коритув з фільварком (7 493 злотих)¹¹⁷, села Воля Пенкошувська з фільварком, Пенкошув, Борщице, Воля Ярузельська, Воля Ліся (3 404 злотих)¹¹⁸, села Мцонув, Затож з фільварком (6 034 злотих 25 грошів)¹¹⁹. Загальна сума річного прибутку з перерахованих маєтностей становила 101 926 злотих 26 грошів¹²⁰.

⁹³ Там само. Арк. 10–12 зв., 38–40, 47.

⁹⁴ Там само. Арк. 13, 48.

⁹⁵ Там само. Арк. 49, 56 зв., 66.

⁹⁶ Там само. Арк. 52–54, 60–61 зв., 67.

⁹⁷ Там само. Арк. 62, 67 зв.

⁹⁸ Там само. Арк. 56 зв.

⁹⁹ Там само. Арк. 69–70, 82–83 зв., 101 зв.–102.

¹⁰⁰ Там само. Арк. 70–71.

¹⁰¹ Там само. Арк. 71 зв.–72, 83 зв.–84 зв.

¹⁰² Там само. Арк. 72 зв., 85.

¹⁰³ Там само. Арк. 73 зв., 87 зв.

¹⁰⁴ Там само. Арк. 75 зв., 87.

¹⁰⁵ Там само. Арк. 74–76 зв.

¹⁰⁶ Там само. Арк. 76 зв., 85 зв.

¹⁰⁷ Там само. Арк. 86, 87, 88–88 зв.

¹⁰⁸ Там само. Арк. 103.

¹⁰⁹ Там само. Арк. 104–109.

¹¹⁰ Там само. Арк. 110–119 зв.

¹¹¹ Там само. Арк. 121–132.

¹¹² Там само. Арк. 133–138 зв.

¹¹³ Там само. Арк. 134–135, 141.

¹¹⁴ Там само. Арк. 143–145, 152–152 зв.

¹¹⁵ Там само. Арк. 146, 152 зв.

¹¹⁶ Там само. Арк. 154, 160, 166 зв.

¹¹⁷ Там само. Арк. 154–155 зв., 162, 169 зв.

¹¹⁸ Там само. Арк. 171–172, 177 зв.

¹¹⁹ Там само. Арк. 171 зв.–185.

¹²⁰ Там само. Арк. 186 зв.

ВИКОНАННЯ ОСТАННЬОЇ ВОЛІ САНДОМИРСЬКОГО ВОЄВОДИ ЯНА ТАРЛА

Цими днями обліковано прянощі, що зберігалися в Красічині, а 19 березня їх відправлено до Варшави, очевидно, також для розподілу між спадкоємцями¹²¹. 18 березня обраховано коней і худобу, тавровану знаком З. Красінської, що перебувала у фільварках¹²². У наступні дні підраховано кількість вин¹²³ і розподілено між спадкоємцями коней у Красічині (на кожну схеду припало по 33 коні)¹²⁴. За кілька днів, 28 березня, відбувся остаточний розподіл коней, худоби і стад у Сокалі¹²⁵.

На початку *квітня* виконано окремі розпорядження спадкоємців, задекларовані ще 22 лютого. Зокрема, до 1 квітня сокальські отці бернардинці отримали подаровані збіжжя і мед¹²⁶. У наступні дні коронного кухмістра Станіслава Годзького¹²⁷ уповноважено опечатати печатками спадкоємців варшавський палац, возівні, а також привезені до Варшави вина, що мали зберігатися в пивниці Малаховського¹²⁸. Протягом цього ж місяця було полагоджено справи, пов'язані з перевезенням майна з подільських маєтностей, а також оголошено сходи, на які розподілялися коні й худоба¹²⁹. Орієнтовно до 19 квітня уповноважений спадкоємців поручник Л. Нагородзький перевіз вина з інших маєтностей до люблінських пивниць (зокрема, до пивниці пана Баура)¹³⁰.

Наприкінці місяця (26 квітня) до одного зі спадкоємців* надійшов лист коронного великого підскарб'я Кароля Седльницького, який просив відтермінувати сплату його боргу ще на один рік. Боржник зазначав, що в 1748 р. вже повернув Я. Тарлові частину заборгованої суми (160 тисяч злотих)¹³¹. Як бачимо, окрім

¹²¹ Там само. Спр. 2731, арк. 73, 76.

¹²² Там само. Спр. 2733, арк. 11–11 зв. З. Красінській належало 67 коней (2 кобили, 49 жеребців і 16 коней).

¹²³ У Красічині було 50 бочок і 22 антали вина (Там само. Спр. 2730, арк. 29).

¹²⁴ Там само. Арк. 18–19.

¹²⁵ На кожну схеду припало приблизно по 56 коней різного віку, 95 голів великої рогатої худоби і 230 овець (Там само. Арк. 24–33).

¹²⁶ Там само. Арк. 53.

¹²⁷ С. Годзький посідав уряд коронного кухмістра в 1734–1762 рр., згодом, у 1762–1771 рр. – підляський воєвода (Urządnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opracowali Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara i inni. Kórnik, 1992. S. 169).

¹²⁸ ЦДДА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2753, арк. 21–21 зв.

¹²⁹ Там само. Арк. 17–17 зв.

¹³⁰ Там само. Спр. 2730, арк. 54.

* Очевидно лист отримав М. Жевуський, в архіві якого опинився комплект угод між Я. Тарлом і К. Седльницьким.

¹³¹ К. Седльницький ще в 1743 р. позичив у Я. Тарла 180 тисяч злотих терміном на один рік. Проте наступного року коронний підскарб'ій не повернув борг і належні відсотки, натомість позичив ще 100 тисяч. Упродовж кількох наступних років К. Седльницький не сплачував відсотків, тому сума боргу значно зросла. Тому в 1748 р. між обома сторонами укладено нову угоду, за якою коронний підскарб'ій зобов'язався наступного року повернути сандомирському воєводі 160 тисяч злотих. Право на решту заборгованої суми і відсотки перейшло, згідно із заповітом, до спадкоємців Я. Тарла (Там само. Спр. 2747, арк. 2–3 зв., 12–15, 41–42).

обліку і розподілу рухомого майна, спадкоємці почали займатися вирішенням справ, пов'язаних з боржниками покійного.

Про те, чим займалися спадкоємці протягом *травня*, точно не знаємо. Відомо лише, що 12 травня за судовою ухвалою спадкоємців зобов'язано сплатити 22 943 злотих 22 гроші податку, заборгованого Я. Тарлом за 1745–1750 рр.¹³² За кілька днів, 26 травня, обліковано вина, що зберігалися в люблінській пивниці пана Зентарського¹³³.

Упродовж *червня* спадкоємці, наскільки відомо, займалися подальшим обліком і розподілом вин, успадкованих від свого дядька Я. Тарла. Вже 1 червня на три сходи поділено угорські вина, звезені з Красічина, Турська і Сокаля до люблінських пивниць Францішка, Баура і Я. Роевського¹³⁴. З 13 по 23 червня спадкоємці здійснювали поділ вина, що зберігалось у пивницях варшавських отців реформатів¹³⁵. Судячи зі збереженої документації, саме у червні завершився розподіл практично усього рухомого майна – вочевидь спадкоємці від самого початку планували здійснити поділ цієї частини спадку в першу чергу. Принаймні з усього періоду від смерті Я. Тарла і до кінця червня нам невідомі майнові документи чи угоди, які б стосувалися діничного нерухомого майна (за винятком інвентарного опису від 16 березня).

Натомість не відбувся остаточний розподіл спадку, запланований на 1 червня. Причинами цього могли стати якісь ускладнення, пов'язані з обрахунком і оцінкою маєтностей, довготривалість пошуку й підбору документів щодо кожного маєтку та його статусу. Суттєвим для спадкоємців було виявлення актів, що підтверджували б права покійного на маєтності (особливо ті, стосовно форми власності яких виникали сумніви). Проте найважливішим для спадкоємців перед здійсненням остаточного розподілу було визначення розміру прибутків з кожної маєтності – задля того, щоб мати можливість якнайкраще поділити спадщину на більш-менш три рівні частини (відповідно до числа спадкових гілок). Такий затяжний процес збору документації і здійснення численних підрахунків був типовим для усіх випадків, коли розподілявся великий спадок¹³⁶. Окрім цього спадкоємцям був потрібен час на стягнення прибутків з маєтків у готівці, щоб організувати передачу грошових сум на створені Я. Тарлом фундації. Немаловажним аспектом підготовки до остаточного розподілу став також підбір генеалогічних відомостей про рід Тарлів, в результаті чого укладено кілька генеалогічних таблиць, що починалися від Станіслава Тарла і Терези Дунін Борковської (батьків Я. Тарла). У таблиці вміщено усіх сестер Я. Тарла (за

¹³² Там само. Спр. 2745, арк. 4–5.

¹³³ Там само. Спр. 2730, арк. 32. У цій пивниці зберігалось 104 бочки і 104 антали вина.

¹³⁴ На першу сходу припало 30 бочок і 32 антали, на другу – 33 бочки і 8 анталів, на третю – 32 бочки і 33 антали різного вина (Там само. Спр. 2730, арк. 40–42).

¹³⁵ На кожну спадкову частку припало по 7 бочок і 4 антали вина, 10 пляшок бургундського, 8 пляшок угорського і 5 пляшок французького вина (Там само. Спр. 2730, арк. 55, 78–79).

¹³⁶ Zielińska T. Dokumentacja sytuacji majątkowej magnatów polskich w XVIII w. // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. Warszawa, 1992. Rok XL. Nr 1. S. 48.

винятком абатиси Францішки), їх дітей та онуків, а сам сандомирський воєвода фігурує як бездітний (*bezpotomny*)¹³⁷.

У *липні* уповноважені спадкоємців провели перевірку і збір прибутків з діничних маєтків Я. Тарла. Зокрема, для перевірки перемишльських маєтностей призначено пана Плажесвича, який також мав вибрати готівкою дохід з них. Станом на 24 липня в “перемишльській” касі нараховувалось 41 311 злотих, невибраними (за 1745–1750 рр.) залишалися 8 230 злотих. Відповідно до угоди між спадкоємцями (від 22 лютого), пшениця і птиця в цих маєтках були продані, а виручені гроші мали становити суму 47 607 злотих 24 гроші. За кілька днів, 27 липня, у Варшаві відбулась перевірка рахунків і прибутків із “Заблудівського графства”. Згідно з документацією, поданою заблудівським губернатором паном Войною, до каси спадкоємців мало надійти ще 6 239 злотих, а також 1 879 злотих від писаря заблудівських маєтків пана Пйонтки. У касі Є. Мнішка зберігалася сума 36 515 злотих, отримана з заблудівських маєтностей, залишалися невибраними (за 1745–1750 рр.) 34 666 злотих. В останній день липня проведено перевірку доходів з Турська: підраховано, що з цього маєтку отримано 11 537 злотих, сума потрапила до каси А. Любомирського¹³⁸.

31 липня один з протекторів тарлівського заповіту, коронний підканцлер Міхал Водзіцький і спадкоємці скасували раніше укладені й роборовані покійним воєводою тестаменти¹³⁹.

Завершальний етап розподілу спадщини: здійснення остаточного поділу майна

Остаточний розподіл спадку сандомирського воєводи спадкоємці повторно призначили на 21 серпня 1750 р., тобто більше аніж за шість місяців після смерті Я. Тарла. Поділу безпосередньо передувало і було з ним пов’язано вирішення питань про виплату фундаційних сум та боргів.

У середині серпня розпочалось виконання духовних розпоряджень Я. Тарла, а саме розподіл М. Водзіцьким сум для фундацій, кошти на які виділено з кожної спадкової частки. Вітак фундаційні суми також поділено на сходи. Перша така частка, до виплати якої зобов’язано Мнішків, включала 90 тисяч злотих, виділених на виховання шляхетських дітей у варшавському піарському колегіумі¹⁴⁰, і 40 тисяч злотих, призначених для фундації в Ополі Любельському (разом 130 тисяч злотих). На другу частку (Жевуських) також припало 130 тисяч злотих для фундацій: на ремонт окопського костелу – 5 тисяч злотих, на

¹³⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2796, арк. 5.

¹³⁸ ЦДІА України у Києві, ф. 254, оп. 2, спр. 71, арк. 1–4.

¹³⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2727, арк. 111–113. Про попередні заповіти Я. Тарла див.: *Вінниченко О.* Заповіт сандомирського воєводи Яна Тарла... С. 412.

¹⁴⁰ За рішенням спадкоємців суму 90 тисяч злотих розподілено наступним чином: 60 тисяч призначено на виховання трьох шляхетських дітей (не молодше десяти років), яких кожна гілка спадкоємців мала призначати щочотири роки, а 30 тисяч – на функціонування фабрики (ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2757, арк. 1).

люблінський шпиталь – 35 тисяч злотих, на львівський шпиталь – 40 тисяч злотих, на варшавські шпиталі Святого Роха (де хворі мали тричі помолитися за душу фундатора) – 20 тисяч злотих, на варшавський шпиталь покинутих дітей – 20 тисяч злотих, на варшавський шпиталь Святого Лазаря (його мешканці також мали тричі помолитися за душу Я. Тарла) – 6 тисяч злотих, на варшавський шпиталь панн сиріт – 4 тисячі злотих. До третьої фундаційної сходи (Любомирських) увійшли суми: на краківський шпиталь – 50 тисяч злотих, абатисі сандомирських бенедиктинок Францішці – 50 тисяч злотих, на опольську резиденцію отців піарів – 20 тисяч злотих, на ремонт красічинського костелу – 12 тисяч злотих (разом 132 тисячі злотих)¹⁴¹. Таким чином, на фундації спадкоємці виділили, окрім вже згаданих вище грошей (28 тисяч злотих для костелів реформатів), лише 392 тисячі злотих, тобто в кілька разів менше від суми, призначеної Я. Тарлом у своєму заповіті¹⁴².

Окрім чималого майна, спадкоємці Я. Тарла успадкували невикладені ним за життя заборгованості, про які не було згадано в тестаменті. Протягом цього шестимісячного періоду спадкоємцям довелося відповідати на претензії різних осіб, яким сандомирський воєвода заборгував гроші або які претендували на певні кошти. Більшість з вимог спадкоємці вирішили частково або повністю задовольнити, сплативши відповідні суми¹⁴³, відтак внесли їх у три спадкові сходи.

¹⁴¹ 20 тисяч злотих з опольської фундації призначено на оплату богослужінь за душу Я. Тарла: опольські піари мали відправляти по два богослужіння кожного місяця і по два великих богослужіння щороку (Там само. Спр. 2727, арк. 128–129).

¹⁴² Загальна сума, призначена Я. Тарлом на фундації, становила орієнтовно від півтора до двох мільйонів злотих (Вінниченко О. Заповіт сандомирського воєводи Яна Тарла... С. 390–392).

¹⁴³ Після смерті сандомирського воєводи до його спадкоємців претензії різного характеру висунуло ряд осіб: 1) коронний хорунжий Єжи Ігнатій Любомирський, згідно з асекурацією 1722 року, вимагав повернення суми 25 тисяч злотих і 70 тисяч тинфів прибутку від неї, і спадкоємці погодилися повернути саму суму, а відсоток відмовилися сплачувати, оскільки в згаданому документі про його виплату не йшлося; 2) комісар пан Слоневський вимагав від спадкоємців за заслуги, перевіз сокальського зерна і на підставі запису 1731 року 11 250 злотих, але спадкоємці вирішили повернути йому 6 тисяч злотих, на що пан Слоневський мав видати відповідний квит; 3) турський губернатор пан Шиманський вимагав скасування його боргу в розмірі 387 злотих 5 грошів, оскільки він вже повернув ці гроші до каси Я. Тарла, і спадкоємці з цим погодилися; 4) пан Монтрин вимагав повернути йому гривну за вбивство пана Гурського і виплатити 150 злотих платні, заробленої його батьком у Я. Тарла, але спадкоємці відмовилися задовольняти його претензії, мотивуючи це тим, що сандомирський воєвода не давав наказу вбивати Гурського, а щодо суми в 150 злотих немає документу, який би засвідчував невикладу впродовж 20 років винагороди батькові пана Монтрин; 5) спадкоємці повернули пану Джулі 270 злотих; 6) пан Махчинський вимагав за заслуги перед покійним 1 650 злотих, спадкоємці ж, згідно зі своїми підрахунками, вирішили повернути йому лише 1 000 злотих; 7) спадкоємці не задовольнили вимогу пана Совінського, який претендував на 78 злотих, але не зміг навести доказів цього; 8) мшоновський поштмейстер Ловігусловський вимагав 3 100 злотих за відібрані у нього володіння, проте спадкоємці погодилися повернути лише 400 злотих, оскільки володіння були забрані справедливо; 9) генеральна варшавська пошта вимагала за послуги 822 тинфи, з яких спадкоємці вирішили повернути лише 500; 10) у відповідь на домагання виплатити йому 646 тинфів опатовський поштмейстер отримав 200 тинфів; 11) годинникар вимагав 290 злотих за ремонт годинників, пан Герчинський – 174 злотих

ВИКОНАННЯ ОСТАННЬОЇ ВОЛІ САНДОМИРСЬКОГО ВОЄВОДИ ЯНА ТАРЛА

Оскільки остаточний розподіл був запланований на 21 серпня, спадкоємцям необхідно було підготувати усю потрібну документацію, на основі якої б

“за залізний товар”, продавець магазину – 1 013 злотих за спеції, і ці претензії спадкоємці пообіцяли задовольнити, якщо названі особи в присутності міського урядника складуть присягу про справедливість своїх вимог; 12) Гнішецький вимагав “за заслуги” 300 тинфів, хоча йому належало лише 200 тинфів, проте спадкоємці вирішили взагалі нічого не виплачувати йому, оскільки той погано виконував свої обов’язки; 13) пану Кордельському, який вимагав 160 червоних злотих, виплачено 30 злотих; 14) бургграфу варшавського палацу пану Коморовському спадкоємці (Любомирські і Мнішки) виплатили затриману платню у розмірі 1 000 злотих; 15) спадкоємці не задовольнили претензій пана Яніша, оскільки з крадіжкою в нього речей Я. Тарло, на їх думку, не мав нічого спільного; 16) пану Якубовському спадкоємці вирішили за двохмісячну службу повернути 108 злотих; 17) задоволено претензію візника, який вимагав виплатити йому за роботу 60 злотих; 18) претензії кухаря Папроцького й турського бургграфа спадкоємці не задовольнили, оскільки не було документального підтвердження заборгованостей; 19) шляхтич Ярославський вимагав відшкодування за втраченого ним у дорозі коня, але спадкоємці, не отримавши доказів цього, відмовилися компенсувати його вартість; 20) комісар Хмелевський вимагав сплати належної йому за одинадцять років платні в розмірі 11 тисяч злотих і повернення забраних речей, але спадкоємці, з огляду на відсутність документального підтвердження його претензій, вирішили не задовольняти їх; 21) пан Потканський вимагав компенсувати йому суму 8 700 червоних злотих, витрачену на військові цілі під час “останньої революції”, але спадкоємці відклали справу до остаточного розрахунку з Францією; 22) не задоволено претензій пана Червінського, який вимагав виплати йому “заслуг” покійного батька за вісім років, оскільки спадкоємці на мали на це документального підтвердження; 23) гощинський староста Адам Тарло претендував на Радзейовіце, Мінківці, Калюс і Капустяни, і спадкоємці цю справу відклали для полюбовного вирішення; 24) лідський староста Ігнатій Сципіон (підопічний Я. Тарла) зажадав сплати йому 239 436 злотих, і справу також відкладено для компромісного вирішення; 25) коронний кухмістр С. Годзький вимагав повернення 417 617 злотих, і спадкоємці вирішили розв’язати це питання полюбовно; 26) державця Радзейовіц вимагав компенсувати йому втрати на суму 2 222 злотих, але спадкоємці вирішили, враховуючи його заборгованість перед Я. Тарлом у розмірі 2 000 злотих, сплатити йому лише 1 000 злотих; 27) поручникові ланового регіменту пану Ляковському, який претендував на суму 300 червоних злотих, спадкоємці виплатили лише 100 червоних злотих; 28) претензії “спадкоємців Станіславських”, що стосувалися спадкових володінь Мінківці і Калюс, було відкладено; 29) вимогу суперіора опольських піарів щодо повернення йому 40 червоних злотих, які позичив у нього Нагродзький для перевезення вина, задоволено і додатково ще надано 20 червоних злотих; 30) пану Ожельському, який під час наїзду князя Радзівілла на Золочівський маєток Я. Тарла втратив частину майна, спадкоємці призначили 800 злотих; 31) ксьондз Ярошинський претендував на невикладену йому за дев’ять років десятину, і спадкоємці надали йому 2 000 злотих; 32) спадкоємці на деякий час відклали розгляд претензій свентокжизьких бернардинців; 33) спадкоємці кам’янецького орендаря Оксентовича вимагали 24 тисячі злотих за вбивство батька і забрані в них речі, але спадкоємці відповіли, що Оксентович заборгував 20 тисяч злотих і тому було забрано їхні речі, проте вбивати їхнього батька Я. Тарло не наказував, відтак вдові вбитого пробачено борг і виплачено 8 тисяч злотих відшкодування; 34) претензії настоятеля красічинського костелу спадкоємці відмовилися задовольняти, оскільки той не мав їх документального підтвердження; 35) пана Гумецького з його претензіями відіслано до Лодзінських, які вчинили наїзд на Скомельну через невикладену їм суму 30 тисяч злотих; 36) претензії пані Бордоло з Вроцлава, якій Я. Тарло ще з 1728 р. залишався винен 385 талерів 19 тинфів, відкладено для подальшого розгляду; 37) люблінській аптекарці пані Мореліні з огляду на її претензії обіцяно 216 злотих; 38) пану Глембовському за “заслуги” призначено 40 червоних злотих; 39) претензії Мокроновського щодо неоплачених Я. Тарлом поштових послуг на суму 762 тинфи відкладено для подальшого вирішення; 40) пану Нагродзькому з огляду на його претензії виплачено

здійснювався акт остаточного поділу¹⁴⁴. З цією метою підготовлено документ під назвою “Кількість тарлівських маєтностей” (*Massa substantiae tarlovinae*), в основу якого, очевидно, було покладено інвентарний опис маєтків Я. Тарла (від 16 березня 1750 р.)¹⁴⁵, доповнення і поправки з визначенням вартості й прибутковості кожної маєтності, також додано заборговані покійному суми, вказані в його заповіті. Усе перелічене майно було оцінене на суму 3 493 902 злотих 6 грошів¹⁴⁶. На підставі цього і попереднього документів усі спадкові маєтки, заборговані Я. Тарлові суми, а також його прижиттєві й пов’язані з розподілом спадку борги було поділено, згідно з останньою волею воеводи, на три рівні спадкові частки (схеда).

21 серпня 1750 р. у Варшаві відбувся остаточний розподіл діничних і заставних маєтків покійного Я. Тарла, його результатом стало укладення акту про остаточний поділ (*Dział generalny oswieconych [...] sukcesorów fortuny post fata [...] pana Jana Tarła wojewody sandomierskiego spisany w Warszawie 21 aug[ust]i 1750 [...]*)¹⁴⁷. Документ своїми підписами скріпили: Францішка і Міхал Жевуські, Бернард Годзький від імені Барбари Левендаль, Антоній і Францішек Любомирські, Ян Кароль і Єжи Август Мнішки, Людовіка і Юзеф Потоцькі, Ян Дембінський від імені Кароля Вельопольського-Мишковського та його дітей (Францішка, Ігнатія, Констанції, Людовіки й Уршули)¹⁴⁸. Свідками укладення акту стали протектор заповіту Я. Тарла коронний підканцлер Міхал Водзіцький, примас Польщі Адам Коморовський і коронний польний гетьман Ян Клеменс Браніцький. У першій частині “Działu generalnego” спадкоємці задекларували, що вони поділили між собою, згідно з “правом розподілів” (“за реєстрами й схедами”) і без будь-яких суперечок більшу частину рухомого майна, а для розподілу решти планують укласти окрему угоду. Під розподіл не підпадали

60 червоних злотих; 41) претензії пана Бурнега стосовно 300 злотих спадкоємці відмовилися задовольняти, оскільки той не мав документального підтвердження; 42) комісарові маєтків Я. Тарла з огляду на його претензії виплачено 850 злотих; 43) калмику Наримунтовичу виплачено 108 злотих; 44) полковнику легкої хоругви пану Смолінському, який вимагав 16 600 злотих затриманої йому платні, спадкоємці відмовили, проте “за старанність” виплатили йому 10 червоних злотих; 45) претензії пана Собенського, який вимагав повернення йому 2 313 злотих, задоволено сумою в 2 500 злотих; 46) у відповідь на претензії пана Радзьолковського, в якого під час “революції” підрозділи Я. Тарла забрали хоругву коронного канцлера, спадкоємці відповіли, що цей вчинок амністовано сеймовою конституцією 1736 року; 47) претензії ксьондза каплиці Борковських у Казімежі задоволено сумою в 1 500 злотих (ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2727, арк. 54–63).

¹⁴⁴ Zielińska T. Dokumentacja sytuacji majątkowej... S. 48.

¹⁴⁵ У цьому інвентарі прибутки підраховано повністю, тобто за чотирма основними джерелами надходжень: від фільварків, промислово-переробних господарств, селянських господарств і міст (*Burzyński A. Struktura dochodów wielkiej własności ziemskiej XVI–XVIII wieku (Próba analizy na przykładzie dóbr królewskich województwa sandomierskiego) // Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych. Warszawa, 1973. T. XXXIV: Rok 1973. S. 43*).

¹⁴⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2727, арк. 43–46.

¹⁴⁷ Там само. Спр. 2758, арк. 15 зв.–16.

¹⁴⁸ Там само. Спр. 2727, арк. 74 зв.

ВИКОНАННЯ ОСТАННЬОЇ ВОЛІ САНДОМИРСЬКОГО ВОЄВОДИ ЯНА ТАРЛА

Опольська маєтність, передана в пожиттєве володіння З. Красінській, 300 тисяч злотих, що знаходилися в Я. К. Мнішка¹⁴⁹, а також посажна сума (54 тисячі злотих) покійної Е. Браніцької (передостанньої дружини Я. Тарла). Право призначення схед передано Ф. Жевуській як дочці найстаршої сестри Я. Тарла, і вона, керуючись “*Massa substantiae tarlovinae*”¹⁵⁰, поділила усе майно на три сходи, до яких додала боргові сходи.

¹⁴⁹ Йдеться, очевидно, про суму, заборговану “спадкоємцями Вишневецьких”, тобто дружиною Я. К. Мнішка Катажиною Замойською, внучкою Міхала Сервація Вишневецького (*Czamańska I. Wiśniowiecscy. Monografia rodu. Poznań, 2007. S. 469*). Сума була записана на Чорному Острові й Ожеховіцах (Оришківцях) (*Винниченко О. Заповіт сандомирського воєводи Яна Тарла... С. 414*).

¹⁵⁰ Вочевидь існували й інші варіанти поділу на сходи, створені приблизно в цей час. Принаймні до рукописного збірника Вацлава Жевуського (двоюродного брата М. Жевуського), який був одружений з Анною Любомирською (донькою померлої в 1746 р. Терези Мнішек, старшої доньки коронного великого маршалка Єжи Мнішка від першого шлюбу та зведеної сестри Єжи Августа і Яна Кароля Мнішків; див.: *Uruski S., Kosiński A. A., Włodarski A. Rodzina. Herbarz szlachty polskiej. Warszawa, 1914. T. XI. S. 175–176; Żychliński T. Złota księga szlachty polskiej. Poznań, 1881. R. III. S. 268; Genealogia... Tab. 137, 143, 157*), було скопійовано документ під заголовком “*Massa saley substantyci s. p. J. W. Jmci p. Tarła w[oie]w[o]dy sandomirskiego in anno 1750 zweryfikowana*”. У ньому спадок Я. Тарла оцінено в 3 942 495 злотих 15 грошів. З цієї суми вилучалось 610 423 злоті 2 гроші (300 тисяч злотих на заспокоєння претензій Я. К. Браніцького і 310 423 злоті 2 гроші “капітальної суми” у К. Седльницького), а решта маєтку – 3 332 072 злотих 13 грошів – призначалась до розподілу між трьома гілками спадкоємців, кожна з яких мала одержати по 1 110 690 злотих 24 $\frac{1}{3}$ грошів. *Schaeda prima* включала Красічин з прилеглостями, Рокитницями і Тулігловами (з річним прибутком 24 665 злотих 9 $\frac{2}{3}$ грошів, загальною вартістю 443 939 злотих 24 гроші), сумму на Перемишльському старостві (400 000 злотих), Калюс у Подільському воєводстві (з річним прибутком 5 882 злотих 17 грошів, вартістю 88 238 злотих 15 грошів), “капітальну суму” в краківського воєводи Я. К. Браніцького (54 000 злотих) і відсотки від неї (11 707 злотих 21 грошів), “капітальну суму” в коронного підстоля С. Любомирського (100 000 злотих і відсотки від неї (15 000 злотих). Загалом перша схода становила 1 112 186 злотих і перевищувала належний розмір частки на 1 495 злотих 5 $\frac{2}{3}$ грошів. *Schaeda secunda* включала суму на Заблудові (730 000 злотих) і там само в литовського підчашого Г. Ф. Радзівілла відсотки від суми 180 тисяч злотих за чотири роки (75 460 злотих), суму на Радзейовіцях (102 100 злотих), містечко Мінківці із селами Городище, Крушківці, Антонівка в Подільському воєводстві (з річним прибутком 9 193 злотих 22 грошів, загальною вартістю 137 906 злотих), суму на Медицькому старостві (30 000 злотих) і відсотки від неї (1 500 злотих), суму на Мшонувському старостві (36 300 злотих). Загалом друга схода становила 1 113 266 злотих і перевищувала належний розмір частки на 2 575 злотих 5 грошів 2 денарії. *Schaeda tertia* включала маєтність Турсько з прилеглостями (з річним прибутком 25 716 злотих 19 $\frac{1}{3}$ грошів, загальною вартістю 617 199 злотих 14 грошів), село Чорна Скомельна в Краківському воєводстві (з річним прибутком 3 386 злотих, вартістю 81 267 злотих), село Канна в Краківському воєводстві (з річним прибутком 2 042 злотих 10 $\frac{2}{3}$ грошів, вартістю 49 016 злотих 16 грошів), маєтність Целейов з прилеглостями в Люблінському воєводстві (з річним прибутком 6 945 злотих 8 грошів, загальною вартістю 138 905 злотих 10 грошів), Капустяни і Глембочек у Подільському воєводстві (з річним прибутком 6 780 злотих 29 $\frac{1}{3}$ грошів, загальною вартістю 101 720 злотих 20 грошів), села Пенкошув, Воля Пенкошова, Борчиці, Воля Ліся в Равському воєводстві (з річним прибутком 3 175 злотих 21 $\frac{2}{3}$ грошів, загальною вартістю 63 514 злотих 13 $\frac{1}{3}$ грошів), відсотки від “капітальної суми” в 400 тисяч злотих у спадкоємців Вишневецьких (з річним прибутком 40 000 злотих, але рахуючи від свята Трьох Королів і до 1 липня лише від 300 000 злотих, поза сумою, переданою сандомирській воєводині – 55 000 злотих). Загалом третя схода становила 1 110 690 злотих 24 $\frac{1}{2}$ грошів (до неї включено надлишки з першої і другої часток)

Першу схеду надано Мнішкам як спадкоємцям по наймолодшій сестрі Я. Тарла – Констанції. Ця частка включала: містечко Красічин з кам'яним палацом, села Слівніца, Нагурчани, Комара, Тарнавце, Коритники, Курна, Красіце, частку села Хижина¹⁵¹, села Рокітниця Гурна, Рокітниця Дольна і Туліглови (разом приносили 555 940 злотих прибутку); містечко Калюс з селами Орачинці, Радківці, Майдан у Подільському воєводстві (88 238 злотих 25 грошів)¹⁵² і варшавський палац (36 тисяч злотих). До схеда додано наступні заставні суми: 400 тисяч злотих на Перемишльському старостві у литовського підчашого Г. Ф. Радзівілла¹⁵³; 125 тисяч злотих, заборговані Я. Тарлові коронним підстолиєм Станіславом Любомирським¹⁵⁴ (відповідно до угоди від 5 січня 1743 р.); 103 474 злотих 10 грошів у коронного підскарбія К. Седльницького. Загальна сума першої схеда становила 1 186 663 злотих 2 гроші. Водночас на Мнішків покладався обов'язок виплатити борги на суму 210 652 злотих¹⁵⁵.

Друга схеда припала Жевуським, до яких перейшли діличні маєтності: містечко Міньківці з селами Городище, Крушківці і Антонівка в Подільському воєводстві (давали 137 906 злотих прибутку), село Канна в Сандомирському воєводстві (40 847 злотих), село Чорна Скомельна в Краківському воєводстві (67 720 злотих)¹⁵⁶, “Заблудівське графство” в якості заставного володіння (730 тисяч злотих)¹⁵⁷, палац у Гродно (10 тисяч злотих), а також 75 346 злотих прибутків від суми 180 тисяч злотих і 103 474 злотих 10 грошів у коронного підскарбія К. Седльницького. Загальна сума другої схеда становила 1 165 470 злотих 14 грошів. До цієї схеда долучено невикладені заборгованості на суму 210 612 злотих 20 грошів.

(Львівська національна наукова бібліотека імені Василя Стефаника НАН України, відділ рукописів, ф. 5 (Оссолінські), спр. 1413 (Miscellanea historyczne z lat 1732–1750), стор. 396–398). Оскільки згадані вище відсотки підраховано “до 1 липня”, можна припускати, що документ було підготовлено влітку 1750 р., ймовірно для нереалізованого 1 червня остаточного розподілу спадку.

¹⁵¹ Усі ці маєтки були розташовані поблизу Перемишля (Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / Pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. Warszawa, 1880. T. I. S. 669; 1883. T. IV. S. 298, 612, 888).

¹⁵² ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2727, арк. 50.

¹⁵³ Перемишльське староство перебувало в заставній посесії Я. Тарла від 5 липня 1745 р., коли він позичив Г. Ф. Радзівілли 400 тисяч злотих. Останній таку ж суму заборгував литовській підстолині пані Бжозецькій, яка посідала маєтки цього староства (Там само. Спр. 2742, арк. 5, 25–27).

¹⁵⁴ С. Любомирський – коронний підстолий у 1739–1764 pp. (Urządnicy centralni i nadworni Polski... S. 182).

¹⁵⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2727, арк. 50–50 зв.; спр. 2758, арк. 4 зв.–6; ЦДІА України у Києві, ф. 254, оп. 1, спр. 35, арк. 2–3. Під цією схедою стоять підписи Яна і Єжи Мнішків, Юзефа Потоцького і подружжя Жевуських.

¹⁵⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2727, арк. 51.

¹⁵⁷ “Заблудівське графство” потрапило в заставну посесію до Я. Тарла в грудні 1744 р. в заміні на позичену його власникові Г. Ф. Радзівілли суму в розмірі 1 130 тисяч злотих. Оскільки останній не повернув дану суму повністю, маєтність 15 січня 1750 р. перейшла до спадкоємців сандомирського воєводи (Там само. Спр. 2737, арк. 11–16).

ВИКОНАННЯ ОСТАННЬОЇ ВОЛІ САНДОМИРСЬКОГО ВОЄВОДИ ЯНА ТАРЛА

Третя схеда, яку отримали Любомирські, складалася з наступних маєтностей: Турсько з дерев'яним палацом, села Завада, Окронгла, Руднікі, Глінкі, Воля Ждаковська, Боркі, Кемблов, Кжеменіца, Розняти, Тарновек, Ясляни, Млодохув, Горкі в Сандомирському воєводстві (514 332 злотих прибутку), села Целейов, Вежхоньов, Сток, Кармановіце в Люблінському воєводстві (138 905 злотих 10 грошів), села Радзейовіце, Слабомеж, Кже, Волька Бжозокальська, Камйонка, Збоїска, Коритув (102 100 злотих), села Пенкошув, Воля Пенкошувська, Борщице, Ліся Воля в Равському воєводстві (63 514 злотих), село Мщонув (36 300 злотих), села Капустяни, Глембочек, Янівка в Подільському воєводстві (101 714 злотих 20 грошів), а також палаци в Казімежі та Любліні (50 тисяч злотих)¹⁵⁸. Окрім цього на третю схеду припали 31 500 злотих, записані на Медицькому старостві¹⁵⁹, і 103 474 злотих 10 грошів у коронного підскарбія К. Седльницького. Загальна сума третьої схеда становила 1 164 634 злотих 2 гроші. До неї, як і до інших схед, додано 210 629 злотих несплачених заборгованостей.

Оскільки спадкові частки виявилися дещо нерівними, то Мнішки мусили передати 22 018 злотих власникам третьої схеда, а ще 773 злоті Любомирським мали додати Жевуські. Гроші планувалося передати у Львівському гроді до початку січня 1751 р.

Акт остаточного розподілу зобов'язував спадкоємців виплатити усі визначені у схедах і нові борги, які вони мали порівну розділити між собою. Серед останніх були: 30 тисяч злотих, обіцяних на підставі компромісу “спадкоємцям Жидовським”¹⁶⁰, 10 тисяч злотих, призначених для казімежського фарного костела, 3 тисячі злотих для капітули і 2 тисячі злотих, заборговані перемишльським домініканцям. Відтак Любомирські зі своєї спадкової частки мали передати 10 тисяч злотих для казімежського фарного костела і 5 тисяч злотих Жидовським, Мнішки – 5 тисяч злотих капітулі й перемишльським домініканцям і 10 тисяч злотих Жидовським, Жевуські – 15 тисяч злотих Жидовським. Поза тим, згідно “Działu generalnego”, коронному польному гетьману Я. К. Браніцькому сплачувалися посажна сума (54 тисячі злотих) його покійної сестри Ельжбети і прибуток від неї в розмірі 300 тисяч злотих.

До акту остаточного розподілу майна Я. Тарла внесено також три схеда фундаційних сум, укладені 13 серпня. Їх сума, як зазначалося, становила 392 тисячі злотих, а на фундації спадкоємці призначили 400 тисяч злотих. Тому решту (8 тисяч злотих) коронний підканцлер М. Водзіцький призначив

¹⁵⁸ Там само. Спр. 2758, арк. 8–10.

¹⁵⁹ На Медицькому старостві 30 тисяч злотих було записано ще з 1676 р. Скорше всього ця королівщина потрапило у володіння Я. Тарла як частина посагу його другої дружини, Ельжбети Монджевської (Там само. Спр. 2817, арк. 8 зв.; *Винниченко О.* Заповіт сандомирського воєводи Яна Тарла... С. 413).

¹⁶⁰ Йдеться, очевидно, про дочку краківського хорунжого Анджея Яна Жидовського (помер у 1721 р.) – Анну з Жидовських Новосельську і Магдалену з Жидовських Вільконську (ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2059, арк. 1 зв.).

монастирям отців бернардинців “Руської провінції” і варшавських отців реформатів. Протектор розпорядився, щоб спадкоємці розділили цю суму наступним чином: Жевуські мусили сплатити 3 333 злотих 10 грошів отцям бернардинцям, Мнішки – 666 злотих 20 грошів отцям бернардицям і 2 666 злотих 20 грошів варшавським реформатам, Любомирські – 3 333 злотих 10 грошів варшавським реформатам.

Окремо в акті розподілу застерігалось, що у випадку, коли якась зі схед втратить певну частину (один з маєтків), власники інших часток повинні компенсувати її вартість¹⁶¹.

Цього ж дня спадкоємці Я. Тарла уклали додаткову угоду, яка стосувалася розподілу ще не поділених між ними рухомих речей (посуду і суден), що знаходилися в Турську, Целейові, Заблудові і подільських маєтках. Згідно з нею, призначено комісарів (по одному від кожної зі спадкових гілок), які мали обрахувати усе нерозділене майно і додати його, відповідно, до схед тих спадкоємців, кому дісталися названі маєтності¹⁶². Одночасно на три рівні частини (по 19 965 злотих) розділено суми, отримані з “фриору”¹⁶³, а також готівкові кошти, з яких на кожну частку припало по 28 243 злотих 20 грошів¹⁶⁴.

Таким чином, розподіл практично усієї частини рухомого і нерухомого майна, переданого у спадок сандомирським воєводою Я. Тарлом трьом наслідним гілкам – Жевуським, Любомирським і Мнішкам – було завершено (щоправда, нічого невідомо про поділ успадкованого майна поміж членами окремих з цих спадкових гілок). Період виконання останньої волі Я. Тарла виявився досить тривалим, головню зважаючи на чисельність вказівок покійного. Проте спадкоємці при виконанні його заповіту допустилися численних відхилень. Зокрема, вони виділили фундаційну суму набагато меншу від тої, яку призначив сандомирський воєвода, і зовсім не надали грошей на створені ним фундації для казімежських отців реформатів, ченстоховських паулінів, сокальських бернардинців (окрім переданих їм зерна, вина й меду), летичевського і кам’янецького костелів, казімежського, солецького, ярославського, п’ясецького, тулігловського, рокітницького, сандомирського шпиталів. До казімежської каплиці Борковських 1 500 злотих виплачено лише після скарги тамтешнього ксьондза (тоді як Я. Тарло заповів для неї 10 тисяч злотих). Не отримав і частини з призначених йому грошей “генеральний” шпиталь у Красічині, хоча сандомирський воєвода в тестаменті відписав на нього найбільшу суму – понад мільйон злотих¹⁶⁵. Окрім цього, замість коштів, призначених Я. Тарлом на навчання дванадцяти шляхетських хлопців у варшавському колегіумі піарів, спадкоємці виділили гроші лише на чотирьох шляхтичів-юнаків.

¹⁶¹ Там само. Спр. 2727, арк. 73–85.

¹⁶² Там само. Арк. 64–85.

¹⁶³ Там само. Арк. 71–71 зв.; спр. 2759, арк. 9–9 зв.

¹⁶⁴ Там само. Спр. 2727, арк. 87.

¹⁶⁵ *Вінниченко О.* Заповіт сандомирського воєводи Яна Тарла... С. 391, 405–406.

ВИКОНАННЯ ОСТАННЬОЇ ВОЛІ САНДОМИРСЬКОГО ВОЄВОДИ ЯНА ТАРЛА

Спадкоємці Я. Тарла від трьох його сестер – Жевуські, Любомирські та Мнішки – повністю усунули від спадку включених сандомирським воєводою до числа спадкоємців його кровних родичів – гощинського старосту Адама Тарла і його синів Казімежа, Шимона й Бонавентуру та Анджея Тарла (сина люблінського каштеляна Казімежа Тарла). Призначені їм маєтності були розподілені між трьома основними спадковими гілками. Адаму Тарлу, згідно з волею покійного, дісталася лише шефство над лановим регіментом, та й то тимчасово – до 1751 р.¹⁶⁶ У виконанні волі Я. Тарла стосовно персонального складу протекторів і ексекторів його заповіту також були певні відхилення. Зокрема, функції протектора (про що свідчить документація січня–серпня 1750 р.) виконував тільки коронний підканцлер М. Водзіцький. В ексекції заповіту зовсім не взяли участі Ігнатій і Станіслав Конарські (хоча останній був довіреною особою воєводи¹⁶⁷). Інші розпорядження Я. Тарла переважно були виконані.

Як і слід було очікувати, справи, пов'язані з розподілом спадку Я. Тарла, не завершилися в 1750 р. – існували претенденти на спадщину, незадоволені актом остаточного її розподілу й діями спадкоємців. Найбільш невдоволеним виявився гощинський староста Адам Тарло, якому, згідно із заповітом покійного, мали дістатися Мінковецький ключ, Калюс і Капустяни. Свого часу ці маєтки перейшли Я. Тарлові від познанських єпископів Бартоломея і Яна Тарлів¹⁶⁸, чийм внучатим племінником і був А. Тарло. Також він претендував на маєтки Пенкошув, Воля Пенкошувська, Радзейовіце і Мцонув, записані в тестаменті його синам¹⁶⁹. Ще наприкінці січня 1750 р. А. Тарло вніс до актових книг Теревовельського гроду відповідну маніфестацію, але спадкоємці проігнорували її. Упродовж наступних двох років питання про приналежність Мінківців та інших спірних володінь не піднімалося. Лише в 1753 р. з'являється низка маніфестацій і скарг з боку А. Тарла, адресованих спадкоємцям Я. Тарла, кожному зокрема й усім разом¹⁷⁰, але справа залишалася нерозв'язаною до 1759 р. Така ситуація, очевидно, стала можливою через те, що спадкоємці Я. Тарла скористалися звичаєвою нормою про заборону шляхтичам розпоряджатися в заповітах дідичним майном. А. Тарло розумів це, тому ще за життя Я. Тарла просив передати йому подільські володіння¹⁷¹. Сандомирський воєвода очевидно не бажав цього робити, або ж вирішив скористатися постановою пйотрковського сейму 1511 року, яка дозволяла бездітним вільно розпоряджатися своїми маєтками¹⁷².

¹⁶⁶ Винниченко О. З історії військових з'єднань Речі Посполитої на українських землях у XVIII ст. Регімент ланової піхоти (1729–1755 рр.) // Вісник Львівського університету. Серія історична. 1997. Вип. 32. С. 221.

¹⁶⁷ Michalski J. Konarski Hieronim // Polski Słownik Biograficzny. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1968. Т. XIII. Zesz. 3 (58). S. 472.

¹⁶⁸ ЦДДА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2818, арк. 1 зв.; спр. 2712, арк. 2.

¹⁶⁹ Винниченко О. Заповіт сандомирського воєводи Яна Тарла... С. 395.

¹⁷⁰ ЦДДА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2712, арк. 4–4 зв.

¹⁷¹ Там само. Спр. 531, арк. 3 зв.

¹⁷² Dąbkowski P. Prawo prywatne polskie. Т. I. S. 212–213.

У підсумку в 1759 р. Коронний трибунал у Любліні після судового розгляду ухвалив декрет у цій справі, за яким А. Тарлові присуджено половину Мінківців, Калюса і Капустян. Таким чином схеда Мнішків через втрату половини Калюса зменшилася на 44 119 злотих, схеда Жевуських через втрату половини Мінковецького ключа – на 68 953 злотих, схеда Любомирських через втрату половини Капустян – на 50 857 злотих¹⁷³. Щоправда Францішка Жевуська не повернула Адамові Тарлові половину Мінківців, оскільки задовольнила його, сплативши йому половину вартості цього маєтку (68 953 злотих). Однак, згідно з наступним рішенням трибуналу в 1761 р., половина Мінковецького ключа все-таки перейшла до А. Тарла, тому частка Жевуських зменшилася на вказану суму. Відтак у середньому власники кожної з часток втратили по 54 643 злотих 5 грошей, і для того, щоб виправити існуючу між ними різницю, Любомирські мусили доплатити Жевуським 3 785 злотих 26 грошей, а Мнішки – 10 523 злотих 28 грошей¹⁷⁴.

Змагання за другу половину Мінківців продовжувалися, про що свідчить кореспонденція між Жевуськими і А. Тарлом. Останній просив, зокрема в листах 1762–1766 років, віддати йому другу половину маєтності у зв'язку з відсутністю в нього засобів на існування¹⁷⁵. Десь у 1772 р. Адам Тарло помер¹⁷⁶, відтак претензії щодо половини Мінковецького ключа перебрав його сини Шимон і Бонавентура¹⁷⁷. У 1775 р. вони добилися у Францішки Жевуської передачі їм другої половини названої маєтності, оціненої в 107 500 злотих¹⁷⁸. До початку 1780-х років Мінковецький ключ перебував у руках скальського старости Ш. Тарла¹⁷⁹.

Поза Мінківцями від схеди Жевуських відпали також села Чорна Скомельна, Канна і Туліглови, тому Францішка Жевуська вимагала від інших спадкоємців компенсації в розмірі 158 565 злотих¹⁸⁰. Але відомостей про те, чи Жевуським, згідно з актом остаточного розподілу (21 серпня 1750 р.), інші спадкоємці відшкодовували втрату Мінківців та інших маєтностей, немає.

“Заблудівське графство” перебувало у власності Жевуських з 13 жовтня 1750 р. (від часу їх інтронізації в цю маєтність) до 19 грудня 1761 р., коли Міхал Казімеж Радзівілл, спадкоємець покійного вже на той час Г. Ф. Радзівілла, виплатив Ф. Жевуській 730 тисяч злотих¹⁸¹.

¹⁷³ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2759, арк. 3 зв.

¹⁷⁴ Там само. Спр. 2762, арк. 1–1 зв.

¹⁷⁵ Там само. Спр. 531, арк. 8–17.

¹⁷⁶ Genealogia... Tab. 132.

¹⁷⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2761, арк. 1–1 зв.

¹⁷⁸ Там само. Спр. 2059, арк. 4 зв.

¹⁷⁹ *Rolle A. J. Wybór piśm. Kraków, 1966. T. 2: Gawędy historyczne. S. 397; Овсінський Ю.* Маєтковий комплекс Жевуських у Подільському воєводстві Речі Посполитої в XVIII столітті // Вісник Львівського університету. Серія історична. Вип. 44. С. 66, 69.

¹⁸⁰ ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2760, арк. 19 зв.

¹⁸¹ Там само. Спр. 1745, арк. 5–6, 35–36.

ВИКОНАННЯ ОСТАННЬОЇ ВОЛІ САНДОМИРСЬКОГО ВОЄВОДИ ЯНА ТАРЛА

До чергового погодження інтересів між тарлівськими спадкоємцями дійшло в 1780-х роках¹⁸². У 1785 р. Кам'янецький земський суд присудив братам Замойським (подільському воєводі Яну Якубу і екс-канцлеру Анджею) села Капустяни, Глембочек і Янівка, що належали до сходи Любомирських. Ці маєтки на той час вже перейшли (очевидно, внаслідок купівлі) від Марціана Любомирського (сина Антонія Бенедикта) до коронного великого підскарбія Адама Понінського¹⁸³, і він висунув вимогу до Мнішків та Францішки Жевуської про відшкодування вартості втрачених маєтностей. За рішенням з'їздового трибуналу в Чуднові 1787 року Мнішки мали передати А. Понінському 27 476 злотих, Жевуські – 2 642 злоті¹⁸⁴. Цей же суд зобов'язав Мнішків і Жевуських до 20 січня 1788 р. виплатити по 28 624 злотих Оссолінським, спадкоємцям Барбари Левендаль¹⁸⁵, яка з власної спадкової частки витратила на сплату “прихованих” спадкоємцями боргів у розмірі 85 872 злотих 9 грошів¹⁸⁶.

Про втрату Любомирськими і Мнішками інших маєтностей (крім названих вище) зі своїх сcheid документальних свідчень не маємо, оскільки в архіві Міхала Жевуського зосереджено документи, що стосувалися спадкової частки його дружини.

* * *

Розподіл спадщини сандомирського воєводи Яна Тарла відбувся у рамках спадкування за заповітом, що було обумовлено наявністю укладеної ним у переддень смерті останньої волі. Помираючий, подібно як і інші шляхтичі-тестатори, розпорядився щодо поховання свого тіла, створення духовних і світських фундацій (на які виділив понад півтора мільйона злотих) та, найголовніше, розподілу свого маєтку між спадкоємцями. Зокрема, згідно з майновими розпорядженнями Я. Тарла, усе його майно (у тому числі 2 270 тисяч злотих, заборгованих йому представниками еліти Речі Посполитої) – окрім родового Опольського ключа, наданого в пожиттєве володіння дружині Зоф'ї з Красінських Тарло (що було типовим для багатьох магнатських заповітів), і кількох малопробиткових маєтностей, призначених його віддаленим родичам гошчинському старості Адамові і стенжицькому старості Анджеєві Тарлам – мало відійти до дітей і спадкоємців трьох його покійних сестер. Таким чином,

¹⁸² Там само. Спр. 2762, арк. 1–2.

¹⁸³ А. Понінський – коронний великий підскарбій у 1775–1790 pp. (Urządnicy centralni i nadworni Polski... S. 127–128).

¹⁸⁴ ЦДДА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2059, арк. 4 зв.–5 зв.

¹⁸⁵ Дочка Б. Левендаль – Бенедикта Амалія – народилася від шлюбу з графом Вальдемаром Левендалем, у 1757 р. вийшла заміж за дрогичинського старосту Александра Оссолінського (Herbarz Polski. Cz. I: Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich / Ułożył i wydał Adam Boniecki. Warszawa, 1911. T. XIV. S. 182).

¹⁸⁶ ЦДДА України у Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 2059, арк. 4 зв.–5 зв.; спр. 2762, арк. 1 зв.–2.

Я. Тарло, всупереч існуючим звичаєвим нормам, які мали на меті утримати маєтки в руках роду й обмежували передачу спадку по жіночій лінії, свідомо розділив усе своє майно між представниками інших, хоч і близько споріднених з ним магнатських родів. Саме це стало однією з основних причин економічного й політичного занепаду магнатського роду Тарлів: після смерті сандомирського воєводи жоден представник роду не посів сенаторського крісла (частково це було також пов'язано з вигасанням роду). На нашу думку, причиною такого рішення стало не лише прагнення забезпечити своїх найближчу рідню, але й усвідомлення заповідачем того, що його ближчі родичі з впливових родів зможуть – незалежно від його волі – усунути далеких родичів від успадкування (що зрештою і сталося). В якості юридичного підґрунтя для свого рішення тестатор використав правову норму, згідно з якою магнати у випадку бездітності могли вільно розпоряджатися двома третинами свого дідовичного майна. Окрім цього Я. Тарло, відчуваючи свою впливовість у тогочасному суспільстві, допустився й інших відхилень від права. Зокрема, він розпорядився передати гоцинському старості А. Тарлові Подільське генеральне староство і шефство над лановим регіментом, що формально належало до прерогатив короля. Опосередкованим свідченням виняткової заможності та впливовості Я. Тарла стало й те, що він, на відміну від інших магнатів, не перелічив у заповіті рухомого майна (окрім гармат і ордену Білого Орла).

Виконання заповіту тривало більше півроку. Упродовж цього часу, який умовно можна поділити на два періоди – підготовчий (січень–червень) і завершальний (липень–21 серпня), чітко окреслилося коло спадкоємців, котрі взяли реальну участь у розподілі спадщини. Серед них виділилися Францішка (племінниця покійного) та її чоловік коронний польний писар Міхал Жевуські (спадкоємці по найстаршій сестрі сандомирського воєводи Анні Цетнер), на яких від імені всіх спадкоємців було покладено обов'язок формування спадкових часток (так званих схед). Судячи з підписів у документах, що стосувалися розподілу спадку, менш активну участь у ньому взяли литовський підкоморій Ян Мнішек і коронний конюший Кароль Вельопольський-Мишковський. Відсутність документів або відомостей, які б стосувалися суперечок між спадкоємцями, дозволяє твердити, що розподіл майна Я. Тарла відбувся полюбовно. Спадкоємці чітко виконали волю сандомирського воєводи щодо його вдови Зоф'ї з Красінських Тарло, якій передали в пожиттєве володіння Опольську маєтність, 100 тисяч злотих та деякі речі. Величину спадку обраховано за допомогою майнових переліків та інвентарів з родового архіву Я. Тарла, а також шляхом укладення спеціально уповноваженими особами нових реєстрів. Усе рухоме і нерухоме майно, готівку, борги та видатки на фундації Я. Тарла спадкоємці поділили на три рівні спадкові частки (схеда), завершивши поділ спадщини підписанням відповідного акту про остаточний її розподіл.

ВИКОНАННЯ ОСТАННЬОЇ ВОЛІ САНДОМИРСЬКОГО ВОЄВОДИ ЯНА ТАРЛА

Воля Я. Тарла була частково невиконана, зокрема стосовно поховання його тіла та розмірів фундаційних сум. Основним же порушенням заповіту було усунення від успадкування дальших родичів Тарлів. Наслідком цього стали численні судові процеси, які тривали упродовж наступних десятиліть і завершилися втратою спадкоємцями незаконно присвоєних маєтків. Загалом же остання воля сандомирського воєводи Я. Тарла була виконана, оскільки відповідала побажанням й інтересам його заможних і, водночас, впливових спадкоємців.

**THE EXECUTION OF SANDOMYR VOYEVODA JAN TARLO'S
LAST WILL (1750): CHRONOLOGY OF EVENTS**

Oksana VINNYCHENKO

The Ivan Franko National University of Lviv, the Chair of Local History
1 Universytetska str., Lviv 79000, Ukraine

Jan Tarlo (1684–1750) was one of the most influential and rich magnates in the Polish-Lithuanian Commonwealth of the first half of the XVIIIth century. Till the end of his life he owned several towns and more than hundred villages, was the Voyevoda of Sandomyr, the General Headman of Podillia, the Lieutenant General of the crown troops, and the Chief Commandant of the regiment. He was among the political opponents of king August the Third, and one of the most active supporters of Stanislaw Leszczynski. He had kin relations with the magnates' dynasties of Lyubomyrsky, Mniszek, Cetner, Szembek, Potocky, Welopolsky-Myszkowsky and others. Jan Tarlo died on January 5, 1750, having concluded the testament the same day. Being childless, he had the right to dispose of his property freely. The execution of his will lasted more than half a year and consisted of two stages. At the preparatory stage (January – June) the inheritance was counted up; at the finishing stage (July – August) the way for splitting the inheritance was determined and the circle of heirs was agreed. The distribution of Jan Tarlo's inheritance was carried out to the mutual satisfaction of the main heirs. All his personal belongings and real estate, cash, debts and expenses were divided into three equal heritable shares. Generally, Jan Tarlo's last will was completed to comply with the wishes and interests of his rich and influential heirs. The reconstruction of the will execution illustrates the implementation of the law of succession and customs in the magnate circles of the Polish-Lithuanian Commonwealth of the XVIIIth century.

Key words: the Polish-Lithuanian Commonwealth of the XVIIIth century, the magnatory, the testament, the inheritance, the personal and real estate, the heirs, the law of succession.

**ВЫПОЛНЕНИЕ ПОСЛЕДНЕЙ ВОЛИ САНДОМИРСКОГО ВОЕВОДЫ
ЯНА ТАРЛО (1750 г.): ХРОНОЛОГИЯ СОБЫТИЙ**

Оксана ВИННИЧЕНКО

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра исторического краеведения
ул. Университетская 1, Львов 79000, Украина

Ян Тарло (1684–1750) принадлежал к числу самых влиятельных и богатейших магнатов Речи Посполитой первой половины XVIII в. На момент смерти он владел несколькими городами и свыше ста селами, был сандомирским воеводой и генеральным подольским старостой, генерал-лейтенантом коронных войск и шефом-комендантом ланового регимента. Принадлежал к числу политических оппонентов короля Августа III, был одним из активнейших сторонников Станислава Лещинского. Находился в родственных отношениях с магнатскими родами Любомирских, Мнишков, Цетнеров, Шембеков, Потоцких, Велопольских-Мышковских и других. Умер Я. Тарло 5 января 1750 г., в этот же день составив завещание. Будучи бездетным, он имел право свободно распоряжаться своим имуществом. Выполнение его завещания продолжалось более полугода и осуществилось в два этапа: на подготовительном (январь-июнь) были установлены размеры наследства, а на завершающем (июль-август) – согласован способ его раздела и определен круг наследников. Раздел наследства Я. Тарло происходил полюбовно: всё его движимое и недвижимое имущество, наличные, долги и расходы основные наследники поделили на три равные наследственные доли (схеды). В целом последняя воля сандомирского воеводы была выполнена, поскольку отвечала желаниям и интересам его богатых и влиятельных наследников. Реконструкция реализации его завещания наглядно демонстрирует практическую реализацию наследственного права и обычаев в магнатской среде Речи Посполитой XVIII в.

Ключевые слова: Речь Посполитая первой половины XVIII века, магнатерия, завещание (тестament), наследство, движимое и недвижимое имущество, наследники, наследственное право.

Стаття надійшла до редколегії 15.12.2009

Прийнята до друку 28.07.2010